

Abingys
pups

9(497)

72-89

1928

ՊՐՈԼԵՏԱՐՆԵՐ ԲՈԼՈՐ ԵՐԿԻՐՆԵՐՈՒ, ՄԻԱՑԷՔ

ՌԱՅՈՒՆ ԹԱԹԵ

(ՍՊԻՏԱԿ ՏԵՐՐՈՒ ԵՐԵՐՆԵՐԸ ՊՈԼԿԱՐԻՈՑ ՄԷՋ)

9(497)

Ու-89

ՀԱՋՄԵՑԻՆ
ՈՒՐԱՆԻՍ ԵՒ ԱԼԹԱԻՐ

ՅԱԳՐ. ՆՈՐ ԿԻՐՈՍՏՐԱԴԻՆ
Քաղաքային ֆաբրիկա Փոքրի քաղ. 39
Ա Ք Ե Ն Վ

323.2 (497.9)
ՈԼ-89

9(497)
ՈԼ-89

323.1
ՈԼ-89

1-0

ՈՃՐԱԾԻՆ ԹԱԹԸ

Սպիտակ տերթի աւերները Պուլկարիոյ մէջ

ԿԱԶՄԵՑԻՆ

ՈՒՐԱՆԻԱ ԵՒ ԱԼԹԱԻՐ

Տպագրութիւն ՀՆՈՐ ԿԻԻԹԵՄՊԷՐԵ,
Օսոս Բուսմանուրու քիւ. 20
ԱԹԵՆՔ

1951 թ. 10
22 - 1

ԶԳՄՊ ՏԻՇԱՂՃՈ

(Հին արձագանքի միջոցով արձագանքելու միջոցով)

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ

ԳՐԱԴԱՐԱՆ

286-938

202

Սեռած, անխայսցած և քակտե-
րու ու մութ զննանքներու մեջ տա-
նայտի, պարզաբան ընկերներուն:

ԿԱՐՄԻՐ ՈՒՒՏ

1.

Ձեզի՛, որ ազատագրութեանը հաճախ արդիւններն մարտնչե-
ցաք, հալածուեցաք, կեղեքուեցաք, մութ զննանքներուն մեջ խո-
տանդուեցաք, յօռտուեցաք, հուր երկարացողներով շարժուե-
ցաք, մոռնուեցաք, քերութեցաք ու հնոցի բոցերուն մեջ այրուեցաք,
խանձուեցաք...:

Ձեզի՛, որ փորձած զանկերով, աղիքներդ դուրս քաշուած՝
կոտորած քեւերով ու ոտներով, եղունգներով արիւնք ու աչքերով,
լայն բացուած, մոնչուած մը ամենի՛ աշխարհաստան ու վայրի
սապալեցաք... դրոշմով սիսանի... ինկաք, մեռաք—անմահա-
ցաք...:

Ձեզի՛, եկե՛ք, բարեկեցութեան արի, մենք կարգի աւելցնենք:

2.

Ձեզի՛, որ բանտերու մթութեան մեջ ու խոնարհութեան, ամեն-
օրեայ սպառնալիքին տակ՝ դաժան մահուան, կը տառապիք ու կը
հեծեք...:

Ձեզի՛, որ հպարտամեծի ու վիրավարի ուժով մը սեզ, ան-

պարտելի կը դիմադրեի ու կ'սպասեի օրուան վաղուան . . .

Որ անասան ու անվարան հաւատովը յաղթանակի գրահ հա
գած. երկաթացած, դուր կը տոկաւ ցուրտին, բուրդին, քաղցին,
սօթին . . . խուցերուն մեջ մուր ու դւածան հացի գուրկ, օղի գուրկ.
լոյսէ գուրկ, խօսքէ գուրկ . . .

Որ պաձիգ ժայթուումով մը շանք ու մերթիկ դուր կը պոռ-
կաւ երեսն ի վեր բռնակալին, դուր կը խնդաւ . . .

Ու բողոքը, զայրոյթը ձեր ու ցատուքը հուժկու, անեղ բանի
պատերէն դուրս կուգան, կը խորհակեն ամեն կապանք, կը հաս-
նին մեզ, կ'ոգեկոչեն, կը հրահրեն, արիւնք մեր կը փոքորկեն,
նոր հաւատով, նո՛ր եռանդով ու նո՛ր հրով, նո՛ր հարուածի, մուր-
նի զարկի նո՛ր քափով մեզ կը լեցնեն :

Ու յոյսին մեջ մեր այս հաստան ու անպարս եւ երկունքին
մեջ հպարտ, կը դարբնուի, աշխարհ կուգայ կարմիր օրը լուսացայ
.

Ահա այսպէս, մեր քնկերներ, մենք ձեզի, նո՛ր ուժերով,
վառ յոյսերով եկեր ձեզ կարմիր ուխտի :

ՈՒ - Ա

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

Պէտք է յանդգնել մենք ամեն
քանի, ոչ դադարել է պէտք ոչ հան-
գիստը մեզի. մեզ համար չէ ընտ-
րու ու անհարկեր, ոչինչ կամեալ
եւ ոչինչ չանել: Երկուս միայն խոր
միտք անելով, ճշմարտ է շաւտ ա-
նազ չծի օակ, չէ որ մեր քաժին
մնում է միայն ճեղքալ, պահանջել
ու անվախ գործել:

ԿԱՐԼ ՄԱՐԿՍ

Իւրաքանչիւր ժամանակաշրջանի յատուկ յեղափոխական ցոյ-
ցերը եւ շարժումները մասնաշաղկապ ընդթ եւ արտայայտութիւն
կ'ստանան այն ժամանակ միայն, երբ անոնք կը բղիթին եւ կը
մարմնաւորուին ժողովրդական լայն զանգուածներու կենսական
պահանջներէն եւ զանոնք կազմող բաղկացուցիչ տարրերէն :

Ուեւէ կազմակերպութիւն, կուսակցութիւն կամ խմբաւորում
չի կրնար զինուած ապստամբութեան յեղափոխական շարժման մը-
ղել ժողովուրդ մը եւ անոր ղեկավարը հանդիսանալ, եթէ երբէք
այդպիսի շարժման համապատասխան տրամադրութիւններ եւ ազ-
դակներ կը պակսին :

Դասակարգային պայքարին մէջ, մասնաւորապէս վերջին տա-
րիներու ընթացքին, Պուլկարիան կը ներկայացնէ արիւնոտ
թափարակ մը, որուն վրայ պրոլետարիատի ազատագրման համար
մարտնչող յեղափոխականները ենթարկուեցան զաղանային հալա-
ծանքներու, տանջանքներու եւ մահացումի: Կատարուած մեր-
կապարանոց ոճիրները չի կարողանալով սքողել, պուրժուական
մամուլը փաստերուն եւ իրականութիւններուն տարբեր գունաւո-

բումներ կուտայ, անալով ամբողջ պատասխանատուութիւնը ծանրացնել պրոլետարիատի յառաջագահ կոմիւնսի՝ ուսերուն:

Ճշմարտութիւնը խեղաթիւրուելով, հալածանքը կը ներկայացուի որպէս արդիւնքը սեպտեմբերեան ապստամբութեան: Բայց հետեւելով զէպքերու զարգացումին կը տեսնենք, որ այդ ապստամբութիւնը պարտադրուեցաւ, որ ան արդիւնքն էր պուլկար պուրժուազիի ճնշումներուն, որոնք առանձնապէս սուր հանգամանք ստացան յունիսեան յեղաշրջումէն վերջ:

Ապառնացող կարմիր վտանգը մեծաւանջն է առհասարակ բոլոր պուրժուական կառավարութիւններուն: Այս վտանգը շատ աւելի ահաւոր կերպարանք ստացաւ պուլկար պուրժուազիի համար մասնաւորապէս համաշխարհային պատերազմէն անմիջապէս վերջ: Այս վախի ազդեցութեան տակ էր, որ ան ստիպուեցաւ իշխանութիւնը ակամայ զիջել հողագործականներուն:

Յունիսեան յեղաշրջումէն վերջ, կացութիւնը շատ աւելի ծանրը եւ մտահոգիչ հանգամանք ստացաւ: Հողագործական միութիւնը եւ գիւղացիական մասսան լարուած էին: Բացի այս, պոլուութիւն ունէր նաեւ տարրեր ազդակ մը, մեծ եւ վտանգաւոր ուժ մը, կոմկուսն էր այդ, որ ժողովրդական լայն խաւերուն համա-կրանքը կը վայելէր:

Այս պայմաններու տակ, պետական հարուածի միջոցաւ ինքզինքը ժողովրդին պարտադրած իշխանութիւնը, որպէս զի կարողանար իր զիրքը ամապնդել, զիմեց ծանօթ խօսական արշաւանքին: Ծրագրուեցան սխառմողիք հալածանքներ, որոնք ժողովուրդը մղեցին ծանօթ ապստամբութեան:

Այս ապստամբութիւնը, պուլկար պրոլետարիատի անդուստ պողոտքի, ցատումի եւ զայրոյթի մասսայական պոռթկումն էր: Ամբոխային այս արտայայտութեան եւ անկազմակերպ ցոյցերուն պարտադրուեցաւ թոն եւ ուղղութիւն տալ պուլկար կոմկուսը, զոհաբերելով իր լաւագոյն ուժերը: Ազատագրական այս պայքարի ընթացքը եւ այնուհետեւ կոմկուսի շարքերէն հազարաւորներ ըսպաննւեցան, մորթուեցան եւ անյայտացան:

Ի դժուր են պուրժուական մամուլի նպատակաւոր ու հասկանալի խեղաթիւրանքներն ու յերիւրանքները կոմկուսը ապստամբական այս շարժման գրգռիչ ուժը ներկայացնելու գործին մէջ:

Այս ուղղութեամբ հայ պուրժուազիի գաղափարախօս երեք կուսակցութիւններն ալ օգտակար ծառայութիւն մատուցին եւ կը

մատուցանեն իրենց դաշնակից միջաշղթային պուրժուազիին:

Հայ ազգայնականները պերճախօս համաձայնութեամբ մը եւ բնական հասկացողութեամբ, կ'ատեղեն եւ կ'օգտագործեն զանազան առիթներ, մատնանշելով կոմկուսը արիւնահեղութիւններ եւ կոիւներ նիւթող եւ համաշխարհային «խաղաղութիւն» խանդարող միակ կուսակցութիւն: Եւ այս անոր համար, որ հայ բանուորութեան մէջ նկատելի կերպով կ'աճի ու կը զարգանայ դասակարգային ինքնագիտակցութիւնը, զոր մեծցնելու բոլոր փորձերը կանխապէս դատապարտուած են անյաշնոյթութեան:

Ինքզինքը «բնկիւրվարական» նկատող ֆաշիստ դաշնակցութիւնը ամէն առթիւ գաղութահայ ծոցին մէջ խմորուող կոմունիստական շարժման ընդհանուր վտանգի ահազանգը կը հնջեցնէ: Նոյն աշխատանքը կը կատարեն նաեւ դաշնակցականներուն ծնխւած հնչակեաններն ու ռամկավար աղաները, աղմկելով, որ ունէ շարժում վտանգաւոր պիտի դառնայ եւ ճակատագրական հետեւանքներ ունենայ ամբողջ գաղութահայութեան համար:

Ապաւինելով գաղութներու ընդհանուր շահերու պաշտպան փաստաբանի դիմակին, հայ ազգայնականները կը ձգտին մոլորեցնել հայ բանւորն ու գաղթականը եւ իրենց ազդեցութեանը տակ պահել: Այս նպատակին համար, անոնք հայ կոմունիստներու դասակարգային մարզին մէջ ձեռք բերած նուաճումները կը ներկայացնեն որպէս մէկ այլանշակ եւ մեծ վտանգ ամբողջ գաղութահայութեան համար:

Իրականութեան այս դիտակցական եւ նպատակաւոր շրջադարձութեան պէտք է ծանօթ ըլլայ հայ բանւորութիւնը եւ զոհ չի դառնայ այդպիսիներու նոր դաւերուն:

Պուլկարից մէջ յունիսեան յեղաշրջումին յաջորդող զէպքերու ընթացքին պուլկարը, հրեան, թուրքը, հայը միասին կուեցան, միասին հալածուեցան, միասին կոտորուեցան ու սպաննուեցան: Ընկեր Ստեփան Շահպաղեան, որ կոմկուսի Ֆիլիպէի կազմակերպութեան քարոտողարն էր եւ պատասխանատու պաշտօններ կը վարէր, իր «յանձանքին» համար սպաննուեցաւ: Ընկեր Գարիէլ Գարրիէլեան, որ թուրքախտաւոր է, կը մնայ Վառնայի բանտին մէջ ցմահ բանտարկութեան դատապարտուած: Ուրիշ շատ մը հայ ընկերներ նոյնօրինակ «յանցանք»ներու համար հալածուեցան եւ տասնեակ մըն ալ ընկերներ ստիպուեցան Պուլկարիայէն հեռանալ եւ տարագիր դառնալ:

Դասակարգային պայքարը անողոք է և զոհեր կը պահանջէ : Հայ կոմունիստը դիտէ այդ և նա պատրաստ է այդ պայքարի ընթացքին ենթարկուելու պուրժուազիի հալածանքներուն : Ան պատրաստ է նույնիսկ մահուան գէմ երթալուն , եթէ այդ անհրաժեշտ դառնայ :

Ներկայ ժամանակաշրջանը բնորոշող յատկանշական երեւոյթը դասակարգային պայքարի սուր հանդամանքն է :

Կապիտալի և աշխատանքի , պրոլետարի և պուրժուայի կռիւն է այս , որու ընթացքին չէ կարելի անորոշ և վարանոտ կեցուածք ունենալ : Հայ բանւորն ալ , որպէս մասնիկը հասարակական կեանքի անիւը դարձնող մեքենայականութեան ներկայ պայքարին իր մասնակցութիւնը պիտի բերէ , կանգնելով իւրաքանչիւր երկրի բանւորական շահերու պաշտպանութեան կռիւնը : Գլխաւորը մէջ :

Հրատարակութեան տալով այս պրոչլիւրը մենք ուզեցինք Ա. — Հայ բանւորը մօտէն ծանօթացնել Պուլկարիոյ մէջ կատարուած դէպքերու էութեան : Ներկայացնել այն դժոխքը , որուն մէջ Պուլկար ազատաստեւզ պրոլետարիատը կապրի և յամառօրէն կը դիմադրէ հալածանքներուն :

Բ. — Ուզեցինք անգամ մըն ալ ցոյց տալ այն ճանապարհը , որուն պիտի հետեւի հայ բանւորութիւնը դասակարգային կռուի ընթացքին , արհամարհելով Հայ ազգայնականներու բարձրացուցած աղմուկը :

Հայ բանւորը պէտք է գիտնայ , որ ինք մէկ հակառակորդ միայն ունի — պուրժուազին , ըլլայ ան Պուլկար կամ Սերպ , թուրք կամ Հայ , Ֆրանսացի կամ Ամերիկացի :

Հայ բանւորը պէտք է գիտնայ , որ ինք ամէն երկրի մէջ իր դասակարգային շահերը պիտի պաշտպանէ եւ պիտի կանգնի իւրաքանչիւր երկրի պրոլետարիատի կողքին :

Հայ բանւորը ինքնագիտակից համոզումով մը պիտի պայքարի հայ պուրժուազիի դադափարախօս երեք կուսակցութիւններուն դէմ , որոնք իրենց դասակարգային շահերէն առաջնորդուած , բնականօրէն կառչած պիտի մնան իւրաքանչիւր երկրի տիրող իշխանութեան փէշերուն եւ անոնց ուժին յենուելով , պիտի դաւեն ու դաւածանէն հայ բանւորութեան :

Իրերու այս բնականոն կառուցուածքին , Հայ բանւորութիւնը պիտի հակադրէ իր ինքնագիտակցութիւնը , դասակարգային

հասունութեան բնագաւառին մէջ , որու երկաթեայ ժայռին առջեւ պիտի փշուրին ու խորտակուին պուրժուազիի նիւթած լո՛ր դաւերը , բոլո՛ր սողաւորները :

Այս պրոչլիւրին համար օգտուած ենք զլիսաւորապէս Պուլկար կոմկուսի կենտկոմի անգամ ԳՕԼԱՐՕՎԻ «Կախաղաններու Աշխարհինմէջ» գրքոյէն , որուն շատ մը զլուխները ամբողջութեամբ թարգմանած ենք , իսկ ուրիշներ ալ ամփոփած : Օգտագործած ենք նաեւ տարբեր աղբիւրներէ հաղորդուած տեղեկութիւնները եւ ականատեսներու նկարագրութիւնները :

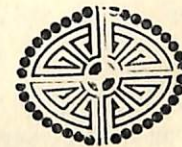
Մենք երբէք յաւակնութիւնը չունինք , որ մեր այս ձեռնարկը անթերի և կատարեալ աշխատանք մըն է : Սակայն նկատի ունենալով , որ դասակարգային պայքարի ընթացքին Պուլկարիոյ մէջ կատարուած դէպքերը պատմական մեծ նշանակութիւն ունին և որոնց մասին հայ բանւորութիւնը շատ քիչ բան գիտէ , կը կարծենք , որ կարեւոր պակաս մը պիտի լրացնէ այս պրոչլիւրը :

Երբ նկատի առնուին յառաջադրուած նպատակները , կը հաւատանք , որ մեր բանւոր ընկերները ներողամիտ պիտի դառնան ինչ անկամայ թերութիւններու նկատմամբ :

Ընկերական այս վստահութեամբ է , որ մենք ձեռնարկեցինք ներկայ պրոչլիւրի հրատարակութեան :

1927 Սեպտեմբեր

Կազմողներ

միջառաջամբ դի Խոզմեղոջիս դռամից Կղանաղ՝ դո, մյա Կղան

-ի) Կարգումից ճառներով և մյուս մասերով Կարգումից մասերով
-ու Կղան դո, միջառաջամբ մասերով Կղան դո, մյա Կղան

Հոգում և մյուս Կղան դո, մյա Կղան
մասերով Կղան դո, մյա Կղան
մասերով Կղան դո, մյա Կղան

ՅՈՒՆԻՍԵԱՆ ՅԵՂԱԾՐՋՈՒՄԸ

Համաշխարհային պատերազմի հետեւանքով Պուկարիոյ կլաժ սոսկալի պարտութենէն վերջ, իշխանութիւնը անցաւ հողագործականներու ձեռքը։ Պուկար պուրժուազին կոմունիզմի տարերային ծաւալումէն վախցած, որպէս փոքրագոյն չարիք, նախընտրեց Սրաւոյոյիյաֆիի կառավարութիւնը։ Դրամատէրները ենթադրեցին թէ որոշ ժամանակէ յետոյ ժողովրդական զանգուածները կը հանդարտին եւ իրենք երկրի իշխանութեան նորէն կը տիրանան։

Իսկապէս ալ, երբ ըստ իրենց, միջազգային յեղափոխութեան վտանգը անցաւ, անոնք զօրացուցին իրենց պայքարը Սրաւոյոյիյաֆիի դէմ։ Սակայն աստիճանաբար պուրժուազին կը համոզուէր, որ օրինաւոր ճանապարհով չպիտի յաջողի իշխանութիւնը վերագրաւել։ Զանգուածները աւելի ու աւելի իրմէ կը հեռանային։

1919-ին պուրժուական բոլոր կուսակցութիւնները, սոցեալ դեմոկրատներու հետ միասին ստացած էին հարիւրին 48,5 քւէ, յաջորդ տարին հարիւրին 30, իսկ 1923-ին սիւլայն հարիւրին 26։ Այս շրջանին հողագործական միութեան եւ կոմկուսի տըրուած ձայները կը բարձրանան հարիւրին 51,5-էն մինչեւ հարիւրին 62 եւ վերջը մինչեւ հարիւրին 74։

Այս պայմաններու տակ պուրժուազին ոչինչ կը մնար

քաղաքի այն, որ հրաժարի օրինաւոր միջոցներով իր նպատակին հասնելու գաղափարէն, եւ դիմէ պետական հարուածին: Այսպէս, իլլէկալ «Ազգային համաձայնութիւն» կազմակերպութեան քաղաքական ղեկավարութեան տակ կազմուած զինուորական լիկայի միջոցաւ՝ ան դիմեց պետական հարուածին, որ տեղի ունեցաւ 1923 Յունիս 9-ին:

Սթամպուլի յայտնի կառավարութիւնը ինկաւ իր իսկ անորոշ ու անվճռական քաղաքականութեան հետեւանքով: Ան գիւղական ունեւոր դասի արտայայտիչն էր եւ կը պայքարէր ոչ այնքան քաղաքի պուրժուազիի դէմ, որքան բանւոր դասակարգի:

Յունիսեան յեղաշրջումը սահմանափակ թիւով մեծ դրամատէրներու ըմբոստութիւնն էր հողագործական իշխանութեան դէմ եւ այդ ըմբոստութիւնը երկրի քաղաքական կեանքին մէջ նոր շրջան մը բացաւ:

Եթէ անցեալին մէջ պուրժուազին կ'իշխէր իր տնտեսական ուժի եւ քաղաքական փորձառութեան շնորհիւ միայն, յեղաշրջումէն վերջ ան պատուեց ինքնազսպումի եւ խոհեմ վարեցողութեան, չափաւոր քաղաքականութեան դիմակը եւ կատարի ու սանձարձակ արշաւանք մը սկսաւ աշխատաւորական զանգուածներու դէմ:

2.

ՅԵՂԱՇՐՋՈՒՄԻՆ ՅԱԶՈՐԴՈՂ ԴԵՊԲԵՐ

Բռնի ուժով եւ ապօրէն ճանապարհով կատարուած յեղաշրջումը ժողովրդային խոր զայրոյթ յառաջացուաց ամէն տեղ: Կարգ մը շրջաններու մէջ զանգուածները ոտքի ելան պաշտպանելու համար հողագործական կառավարութիւնը, որը օրինաւոր տէրն էր երկրի իշխանութեան: Բոլոր անոնք, որոնք մասնակցեցան ժողովրդային այս շարժման, յետագային, յեղաշրջման հեղինակներու կողմէ «ապստամբներ» յայտարարուեցան եւ սոսկալի հալածանքներու ենթարկուեցան:

Մինչ մէկ կողմէ ֆաշիստական «արդարադատութիւնը» կը զործէր, միւս կողմէ կը կազմակերպուէին զազանային բռնութիւններ: Վայրագորէն կ'սպաննուէին գիւղացիական ու բանւորական շարժման ղեկավարները:

Նախ սպաննուեցաւ Սթամպուլի յայտնի, որ ամենէն հեղինակաւոր ու ժողովրդականացած դէմքն էր գիւղացիներու մէջ. Խաբւելով որ իր կեանքին վտանգ չ'սպառնար, անձնատուր կըլլայ ան. բայց փոխադրութեան միջոցին վայրենիօրէն սպաննած են զինքը եւ Մարիցա գետի եզերքը թաղած: Սպաննիչներն են զնդապետ Սլաւէյֆօ Վասիլէօն եւ սպայ Խարչաֆօն:

Յունիս 9-ին Սօֆիայի մէջ ձերբակալուած են հողագործական միութեան յայտնի դէմքերէն՝ Գրուս Փօլիօն-Սօֆիայի քաղաքապետ, Սթեֆան Դաշչէօն. երեսփոխան ու կառավարա-

կան պաշտօնավարների «Դիպլոմատիկա» Դպրոցի» խմբագրապետ Դի-
շերը բանտէն հանուած են ասոնք եւ մինչեւ այսօր ալ յայտնի
չէ, թէ ինչ վախճան են ունեցած:

Նախարար Տուքարեան Տաճկաստան փախչելու միջոցին
ձերբակալուած է ու դատապարտուած երեք տարուայ բանտար-
կութեան, սակայն Սօնիա փոխադրուելու միջոցին շոգեկառքին
մէջ սպաննած են:

Բիշվէն քաղաքի աշխատաւորներու ապստամբութենէն յե-
տոյ (11 Յուլիս), երբ անոնք կոմկուսի կենտկոմի հրահանգի հա-
մաձայն կամովին կը նահանջեն, քանի մը հարիւր բանտւորներ կը
ձերբակալուին եւ վայրագաբար կ'սպաննուին: Ասոնց մէջ է ե-
ղած նաեւ կազմակերպութեան քարտուղար Ասէն Հալալչէլը:

Կօրնա-Օրէնօլիցա քաղաքի յայտնի կոմունիստ գործիչը
Յիլիգէլ: առանց ոեւէ պատճառի կ'սպաննուի: Նոյն վախճանը
ունեցան տասնեակ մը գիւղացիական երեսփոխաններ, ինչպէս նաեւ
Սրաւմոյօլիցաի կառավարութեան Բրակայի ղեսպան Տաւգա-
լօլը:

Դիլիշարէլօ գիւղին մէջ ձերբակալուած են 300 գիւղացի-
ներ որոնցմէ 138 հոգի Թրքիոյ բանտը կուղարկուին իսկ
մնացեալները ազատ կարճակուին: Վերջիններէն շատերը Թրքիոյ
չի հասած սպաննուած են, կամ զանազան չարչարանքներու են-
թարկուած:

Յունիս 19-ին Ահար գիւղին մէջ կը ձերբակալուին 17 հո-
գի, իսկ երկու կիներ-Լալա Կէօրկիէշա եւ Սթօյալա Բասէլա
գիւղին հրապարակը, հեռագրական սիւներուն կը կապուին: Յա-
ջորդ օրը կը ձերբակալուին 16 հոգի ալ եւ բոլորը միասին
Դարչօլի բանտը կուղարկուին, ուր 15 օր շարունակաբար
ստիպար տանջանքներու կ'ենթարկուին:

Յունիս 27-ին նոյն գիւղին մէջ երկրորդ անգամ ըլլալով
ինը անձեր ալ կը ձերբակալեն: Խժդժութիւնները կը տեսնուին
բոլոր միւս մը:

Թրքիոյ մէջ Յուլիս 2-ին գիշերը անկողնէն կը հանեն
Նիֆօրա Կապուլաֆի, Սօփի Պրանֆօլը, Նիֆօրա Վարպանօլը,
Սրէնն Տէնչէվը, Թ. Գուլուհանօլը, Միլլալ Իլանօլը
եւ ուրիշ շատեր, որոնք զօրանոց առաջնորդուելով անկուր բռ-
նութիւններու կենթարկուին որպէսզի կոմունիզմէն հրաժարին:

Պատահամբ այնտեղ կուգայ հազարապետ Դիւօլը, որ
տեսնելով չարչարանքի այս սոսկալի պատկերը, կ'զգացուի ու կը
հրամայէ՝ որ բոլոր ձերբակալուածները ազատ արձակուին:

Օգոստոս 12-ին Պերֆօլիցայի մէջ կը ձերբակալուին կո-
մունիստներ՝ Գամէն Թօշէվ, Տ. Բերմանօլ, Կէօրկի Զլաքօլ
եւայլն, որոնց կիներն ու զաւակները նոյնպէս ենթի կ'ենթարկ-
ւին:

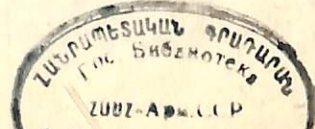
Դազալլիի շրջանը, ուր գիւղացիութիւնը ինքնապաշտա-
նութեան դիմած էր, կ'ենթարկուի մեծ վնասներու:

Թրքիոյ եւ Պօրիսօլօ գիւղերէն 63 գիւղացիներ ձեր-
բակալուած են, ղժոխային չարչարանքներու ենթարկուած եւ ապա
դատարանին յանձնուած:

Յուլիս 4-5 ին Դազալլի քաղաքէն մասնաւոր հետիոտն,
ձիաւոր ու թնդանօթաձի զօրամասեր կուղղուին դէպի Էնիշա,
Գրան, Շիքա, Շէյնօլօ եւ Սեֆէրչէվ գիւղերը, որոնց վրայ
կրակ կը բանան, գիւղացիները վախճնելու: Այս գիւղերէն
կը ձերբակալուին հարիւրաւոր գիւղացիներ, որոնք չի լսուած
բռնութիւններու կենթարկուին, ու շատերն ալ կսպաննուին:

Կը ձերբակալեն նաեւ Բէնչօ Տփօրեանօլը-Դարչօլի գա-
ւառի մէջ մեծ համակրանք ու ժողովրդականութիւն վայելող նուի-
րուած կոմունիստ նախկին երեսփոխանը:

Տփօրեանօլ նախ Ֆիլիպէ կուղարկուի, ապա Դարչօլօ վե-
րադարձուելով կենթարկուի ահռելի տանջանքներու եւ չարչարանք-
ներու: Մերկ մարմին վրայ խարազանի 150 հարուածներ կիջեց-
նեն: Տաւը օր ցաւերու սաստկութեան տակ ենթական կը տառապի

եւ մահուան դէմ կը պայքարի։ Յետոյ կը պարտադրեն որ պարկով հաց վերցնէ եւ քաղաքին փողոցներէն անցնի։ Կառքի կը լծեն, եւն։ Այս բոլոր ստոր միջոցներուն կը դիմեն նպատակունենալով։ *Sy'orkutisov* վարկաբեկել եւ իր ազդեցութիւնը նսեմացնել։

Եւ սակայն բանտրագիւղացիական ազատագրական պայքարի այս աներկւո մարտիկին կրած տառապանքները եւ տոկոս կաբը աւելի եւ աւելի իրեն կը կապեն զանգուածները, որոնց հոգիներուն մէջ կուտակուած մաղձն ու թոյնը այլեւս անզուսպ կը դառնայ ու կը պոռթկայ։

Բէնջօ ՏՎՈՐԵԱՆԹՎ

Կոմունիստ Երեսփոխան

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

3.

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԵԱՆ ԱՊՍԱՄԲՈՒԹԻՒՆԸ

Յունիս 9-ին վերջ կառավարութեան վարած արինի ու բռնութեան քաղաքականութիւնը երկիրը արագօրէն կը տանէր դէպի սեպտեմբերեան ապստամբութիւնը։ Այսօր բոլորին յայտնի է արդէն, որ ան կառավարութեան կողմէ պատրաստուած եւ կազմակերպուած *pro / ostan / ostan* մըն էր, որը կը ձգտէր մօտալուտ երեսփոխանական ընտրութեանց ընթացքին յաղթանակ ապահովել։ Հողագործական միութիւնը ջախջախուած էր թէւեւ, բայց կոմկուսը տակաւին իր ուժը, ազդեցութիւնը եւ հեղինակութիւնը կը պահէր։ Եւ բացի այս, կուսակցութիւնը հրապարակ նետած էր բանուորա-գիւղացիական միասնական ճակատ» նշանաբանը, որը զանգուածներու կողմէ ոգեւորութեամբ ընդգրկուած ըլլալով, կառավարութեան պարտութիւնը անխուսափելի կը դարձնէր։ Կացութիւնը փրկելու համար կը մնար միայն մէկ միջոց — ոչնչացնել նաեւ կոմկուսի ուժը, ջախջախել, հարուածել, կազմալուծել զայն։ Այս նպատակին կը ձգտէին բոլոր պուրժուական կուսակցութիւնները (մէջը ըլլալով նաեւ ընկերվարականները) համախորմբօրէն՝ իշխանութեան շուրջ։ Բանի մը օրինակներ բաւական են ապացուցանելու համար այս։

Կառավարական թերթ «Միր» (խաղաղութիւն) 1923 Մէպտ. 7-ին հետեւեալը կը գրէ։ —

«Երբ մենք կը պնդենք, որ կոմունիստները

«պէտք է երեսփոխանական ժողովին մէջ առնել, «կառավարողութիւն» ոչ թէ ատելութեան ո եւ է «զգացում», որը մեզ բոլորովին օտար է, այլ «պարզապէս» պետական ու հասարակական բարձր «շահերու» տեսակէտէն: Պուկարիոյ մէջ, երբ այս « բոպէիս կոմունիզմը տաքնապ կանցնէ, երբ ան «զինաթափ եղած է, պէտք է վճռական հարուած «մը իջնցնել եւ վերջնականապէս ջախջախել զայն «որպէսզի նոր ոճիւրներ գործելու իր փորձերն ու «պատրաստութիւնները անհետեւանք միայն: Ներ «կայ յարմար վայրկեանը չ'օգտագործել՝ էր նը- «շահակէ աններելի սխալ գործել, որը սրբազը- «րելու համար հարկ պիտի ըլլան աւելի մեծ զո- «հեր»:

Ընկերվարական «էքօհա» թերթը սեպտեմբեր 10ին կը գը-
րէ—

«Ով որ կուգէ ի նպաստ իշխանութեան ու «ներկայ բէթիմին պայքարի ու յաղթել, պէ՛տք է «ընտրութեանց ազատութիւնը սահմանափակէ: Հա- «կառակ պարագային, հողագործականներու եւ «կոմիւնիստներու միջեւ գոյութիւն ունեցող հա- «մաձայնութեամբ՝ ներկայ բէթիմը պիտի տապա- «ւի»:

Վերոյիշեալ տողերու իմաստը շատ պարզ է եւ պայծառ: Թառաշիկայ ընտրութեանց յաղթանակը ապահովելու համար, կառավարութիւնը պէտք է *կոմիւնիստներէն դուրս յայտնաբերէ*

Պահպանողական «նէզավիսիսութ» («անկախութիւն») թեր-
թը իր նոյեմբեր 21-ի թիւին մէջ աւելի պարզօրէն այդ մասին
կը գրէ:

«Կոմունիստներու դէմ ձեռք առնուած մի-
ջոցները կապուած են անմիջականօրէն նախան»:

«տրական պայքարին հետ: Ճիշտ է որ ընտրու-
«թեանց օրը տակաւին չէր նշանակուած. բայց
«կ'ենթադրուէր կատարել մօտաւորապէս սեպտեմ-
«բերի 12-ի միջոցներուն, զանոնք արդիւնաւոր
«ձեւով վերջացնելու համար կանխամտածուած էր
«եւ ծրարուած միջոցէս, կոմիւնիստ հետ, որ
«միակ ուժեղ և ընդգիմադիր կոնսոլցութիւնն էր
«երկրին մէջ, Յունիս Գ-ի պետական հարուածէն
«վերջ»:

Այսպիսով, 1923 Սեպտեմբեր 12-ին կառավարութեան
կողմէ կոմիւնիստներու հարուածը, որը առաջնորդեց դէպի
զինուած ապստամբութիւն, պատրաստուած էր ամբողջ կառավա-
րական պլոքի կողմէ:

Այստեղ ապստամբութեան վրայ կանգ չենք առնել, որով-
հետեւ այդ մեզ շատ հեռուները կրնայ տանիլ, սակայն անհրա-
ժեշտ է յիշել, որ անոր զեկավաշնելը ամէն ջանք ի գործ դրած
են բռնութիւններէ խուսափելու համար: Արդէն իսկ ապստամ-
բողները իրենք ցոյց տուած են բարձր գիտակցութիւն եւ հազուա-
գիտ յեղափոխական կարգապահութիւն: Ոչ մէկ տեղ անկարգու-
թիւններ կա՛մ վրէժի ուղղակի ակտեր չեն արձանագրուած:

Բայց կառավարութիւնը, ապստամբներուն եւ անոնց գըր-
կաբայք ընդունելութիւն ցոյց տուող ժողովրդական զանգուածնե-
րուն վրայ իր գործ սղշած վայրագ բռնութիւնները արդարացնելու
եւ իր ոհմակները քաջալերելու նպատակաւ, ապստամբներու
կողմէ կատարուած, չտեսնուած բռնութիւններու մասին առաս-
պելներ հիւսեց ու հնարեց:

Սակայն անմիջապէս որ ապստամբութիւնը արեան մէջ
խեղդուեցաւ, զսպուեցաւ, ան լոեց ու նոյնիսկ կառավարական
մամուլը ստիպուեցաւ իրականութիւնը խոստովանիլ: Այսպէս
«էքօհա» թերթը *Ֆեհրիանգի* շրջանի ապստամբութեան մա-
սին խօսելով, հոկտ. 4ին հետեւեալը կը գրէ:—

«Պէտք է յիշել, թէ ոչ գիւղերու մէջ եւ ոչ
« ալ երկաթուղագծերու վրայ ոեւէ բռնութիւն
« կամ գաղտնութիւն չէ գործուած »:

Նոյն թերթը Նոյ. 12-ին Ֆերտինանտի (ուր պահուած
է կոմունիստական գլխաւոր շտապը) ազգային դրամատան մասին
խօսելով կը գրէ:

« Դրամատան արկղերը անվնաս կը մնան:
« Թէև տարաձայնութիւններ կը չրջէին, որ դրա-
« մատունէն 70,000 լեվա գողցուած է, սակայն
« այդ կարելի չեղաւ հաստատել »:

« Առհասարակ, բացի 500,000 լեվայի հաւ-
« նող բռնադրուած ապրանքներէ, ոչ մէկուն
« կողմէ ոեւէ բռնութիւն, թալան կամ կողո-
« պուտ տեղի չէ ունեցած »:

Սակայն բոլորովին տարբեր եղած է կառավարական ոհմակ-
ներու ընթացքը: Ապստամբութիւնը արեան մէջ խեղդելէ վերջ
անոնք զազաններու նման յարձակած են անպաշտպան ազգա-
բնակչութեան վրայ եւ զանգուածային աննկարագրելի ջարդ կազ-
մակերպած: Ամբողջ գիւղեր եւ գաւառամասեր աւերուած են եւ
արեան մէջ թաղուած: Յայտնի պուլկար գրագէտ Աճթօն Սթրա-
շէմիօւ (որու եղբայրը սպաննուած է) իր մէկ կոչին մէջ կըսէ.
« Մորթեցին ու ջարդեցին իրենց ժողովուրդը, ինչպէս զայն թուր
քերն իսկ չէին ջարդած »:

Եթէ փորձենք կատարուած բոլոր դէպքերը իրենց մանրա-
մասնութիւններով նկարագրել անհրաժեշտ պիտի ըլլար քանի
մը հատորներ լեցնել: Կը բաւականանանք յիշատակելով ականա-
տեսներու կարգ մը նկարագրութիւնները, տեղեկագրու-
թիւնները փաստերը, որոնց մէջ պարզ եւ յստակ գծերով երեւան
կուգան, Յաւիթի կանխամտածած ու ծրագրած բոլոր գա-
զանութիւնները, որոնց զոհ զացին հաշարաւոր կոմունիստներ,
մտաւորականներ, բանտրներն ու գիւղացիներ:

4.

ԱՐԻԻՆԱԼԻ ԽԺՐԺՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՖԻԼԻՊԷԻ ՄԷՋ

(ՆԵԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԶԵՐԲԱՍԼՈՒԱՅԻ ՄԷ)

« Ինչպէս որ երկրին ամէն կողմը, Ֆիլիպէի մէջ ալ Սեպ-
տեմբեր 12ին կառավարութիւնը ձերբակալեց կուսակցական, ար-
հեստակցական եւ քօթերաթիւ շարժման բոլոր առաւել կամ նը-
ւազ յայտնի ղեկավարները եւ առաջնորդ-գործիչները: Սեպտ.
12-ին ձերբակալուածներու թիւը 300-ի կը հասնէր, իսկ 21ին
այդ թիւը բարձրացած էր 2000-ի: Քաղաքին բոլոր ոստիկա-
նական շէնքերը լեցուած էին: Նոյնիսկ ոստիկանատուններու
դետնայարկերուն մէջ պարապ տեղ չէր մնացած: Ասոնցմէ իւ-
րաքանչիւրին պարունակած ձերբակալուածներու թիւը տեղին
հետ համեմատած այնքան մեծ էր, որ յեղցուցիչ միջնորդի
ազդեցութեան տակ բանտարկեալները խեղդամահ կ'ըլլային եւ
տեղի սակաւութեան պատճառաւ իրարու վրայ կը պառկէին:
Վատ կացութեան մատնուած էին մասնաւորապէս Թաշ-Գաբուի⁽¹⁾
բանտարկեալները:

Կիրակի, 16 Սեպտ. ի առաւօտեան ժամը 4-ին այս բանտի
(Թաշ-Գաբուի) բակը երկու բռնատար ինքնաշարժեր երեւցան:
Դիչ յետոյ, զինուորներու եւ պահակներու ընկերակցութեամբ
սպայ մը մտաւ բանտարկեալներուն մօտ, եւ ձեռքը ցանկ մը

(¹) Հոյակաւոր քանի մը Ֆիլիպէի մէջ, ուր անհեռականայնի զազանութիւն-
ներու ենթարկուած են բանտարկեալները:

գարուած՝ սկսաւ ցատկել, պօռալ-կանչել։ Մարդասպանները, իրենց զիշատիչ զգացումներուն լիապէս զոհացում տալու համար ամենէն վերջը սպաննեցին զայն։

Յաջորդ գիշեր, 27 Սեպտեմբերին կը տանին մնացած 7 հոգին - երկրորդ խումբը, որուն մէջ գտնուած են ընկ. ընկ. *Բենյո Սաւօլ*, *Անկէշ Երջով*, *Ստեփան Ծախապազեան* եւայլն։ Նախ *Անկէշ Երջովի* ձեռքը կը կոտրեն, որովհետեւ հրապարակային միջիններու մէջ խօսած ժամանակ ան կը սիրէր ձերքը շարժել։ Բոլորին բերանը լաթ կը թիսեն, որպէսզի ձայներնին չի լսուի եւ կսպաննեն։ Ոմանք գնդակահարուած են, ուրիշներ սուրններով սպաննուած, ոմանց ալ գանկերը փշոռուած։

Իր «գործը» աւարտելէ յետոյ, ղահիճ երէն մին գաղտնի ոստիկան մը, մօտեցած է մէկ կողմ գտնուող «սպայակոյտին» եւ կատարուածը տեղեկացուցած։ Սպայակոյտի պետը մասնաւորապէս հետաքրքրուած է, թէ ինչպէս է մօռած *Բենյո Սաւօլ*։ Սպաննիչ գործակալը կը յայտնէ - «*Բենյո Սաւօլ* հերոսի նման մեռաւ»։

Գաթունսքո-Գոնարէ գիւղի բնակիչները քանի մը օր վերջ գարշահոտ եւ տարրալուծող դիակները ստիպուած են թաղել։ Ճանչցած են *Իէնչօյի* հսկայ մարմինը։ Հաւաքած անոնց զըլ-խարկները, հագուստները, փաստաթղթերը եւայլն, ոչոնք մնացած էին սպաննուած ընկերներուն մօտ։ Այս իրերու շնորհիւ, ապագային կարելի եղած է անոնց ինքնութիւնը ճշտել։

Սեպտեմբեր 22-ին ձերբակալուած է ընկ. *Մաթէյ Թօտօ* - րօվը-փաստաբան, պահեստի սպաններու ժողովրդական միութեան հիմնադիրներէն մէկը եւ միութեան սահմանադիր ժողովի նախագահ։ Ձերբակալման գիշերն իսկ ենթարկուած է գազանային ծեծի, իսկ յաջորդ օրը սօցեալ-դէմոկրատ Ձերէնսօքօվի ըկերակցութեամբ ինքնաշարժով տարուած է Բէրուշտիցա գիւղը, որպէսզի ապստամբ գիւղացիները համոզէ, որ անձնատուր ըլլան։ Երբ ան մերժած է կատարել այս առաջարկ-հրամանը, վերա-

դարձուցած են Ֆիլիպէ։ Սեպտ. 24-ին, զինուորական բանտի իր խցիկէն բռնի դուրս հանուած միջոցին, շրովհետեւ ընդդիմադրութիւն ցոյց տուած է, գիտնալով թէ ինչ պիտի լլայ վախճանը, պատահած միջադէպի մը ընթացքին սպաննուելու կողմէ կը վերաւորուի եւ մահախեղձ վիճակի մէջ կառք դնուելով հեծելազօրքի զօրանոցը կը փոխադրուի։ Այստեղ զինքը վերջնականապէս կը մեռցնեն։ Մարմինը մանր-մանր կտորներ ընելով Մարիցա գետի ափը կը թաղեն, ուրկէ յետագային գտնուած են մնացորդները։ Գնդակահարութեան սպառնալիքով պատեր, զմական դատախազին եւ հարցաքննիչին արգելած են ոեւէ քննութիւն կատարել այս յայտնութեան մասին։

Սեպտեմբեր 24-ին իր տանը մէջ ձերբակալուած է պրոլետարական գրագէտ՝ *Նիֆօլ* Գ. *Կիմէյ*։ Ձերբակալութիւնը կատարուած է դէմոկրատ ու ֆաշիստ պահեստի սպայ *Զամիր Կէօրկիէ* ի կողմէ, որ ձերք կալութիւնը կատարելէ անմիջապէս վերջ կսկսի ոտքով հարուածն'ը տալ 'իինէվին, մօրուքը փետտել եւայլն։ Փողոցներէն անցուցած միջոցնուն սուիսները կոնակը կը խրեն եւ այդպէս զինքը առաջ կը մղեն։

Ֆիլիպէի պուրժուազին այս տեսարաններով կը զուրճանար։ Կինէվ Գ-րդ զօրաբանակի շէնքը կը նետուի, ուր գազանային չարչարաքններու տակ հարցաքննութեան ենթարկուելէ վերջ երկու սպաններու եւ զինուորի մը հետ քաղաքէն դուրս կը հանուի, որպէսզի սպաննուի։ Վերջին պահուն յանկարծ սպաննուին մէջ խիղճը կը խօսի, իրենց մտադրութենէն կը հրաժարին եւ զինքը զօրանոց կը վերադարձնեն։ Այստեղ կը յայտնուի կամաւոր ղահիճ մը, ենթասպայ *Սրաւնէվ*, որ երկաթուղ գծէն ոչ հեռու առաջնորդելով Կինէվը, կսպաննէ։ Նոյն ենթասպային կողմէ կ'սպաննուի ուրիշ ընկեր մըն ալ, որուն ինքնութիւնը մինչեւ այսօր չէ ճշտուած։ Երկուքին ալ մարմինները նետուած են *Յարույօ* գիւղին մօտերը, գլուխները կը տրուած եւ մէկ կողմ ձգուած։ Բանի մը օր վերջ գիւղացիները կը գտնեն թէ մարմինները եւ թէ՛ գլուխները ու կը թաղեն։

Նոյն գիշերը հեծելազորքի զորանոցն դուրս կը հանեն ընկ Սթենամ Գիւրաճիէ՛վը՝ պուկարիոյ ծխախոտագործներու արհ. միութեան քարտուղար, ամբողջ երկրի ծխախոտի բանւորներուն սիրուած առաջնորդը: Ծխախոտի գործարանատէրերը շատոնց կը փնտռէին յարմար առիթը հասկցուելու համար իրենց այս ազդեցիկ հակառակորդին հետ: Այդ առիթը վերջապէս ներկայացած էր:

ՍԹԵՆԱՆ ԳԻՐԱՃԻՒՎ

Սպաննուած 24-25 Ս. պս. 1923

խորհուրդի անդամ: 3. — Հրաւր Միջե՛վ՝ կուսակցական անդամ, դատարանի յանձնուած Փափագլը գիւղի մէջ Յունիս 9-ի ապստամբութեան մասնակցած ըլլալուն համար: Եւ հակառակ որ դատավարութիւնը նշանակուած է, կսպաննեն զինքը: 4. Կէօրկի Սօրիօ՛ւ՝ կօշկակար, թաղապետական խորհուրդի անդամ: 5. — Կէօրկի Զափէքօ՛ւ՝ բանւոր: 6. — Այպէրք Զափէքօ՛ւ՝ (եղ-

Գիւրաճիէ՛վ ինքնաշարժով դուրս կը հանեն (հաւանաբար պուրժուազիի մակերդնացի վարձկանները) եւ Մարգօ՛ւ գիւղի շրջակայքը այգիներուն մէջ կը սպաննեն:

Զանգուածային սպաննութիւնները սկսան Սեպտ. 24-ին: 25-ին-ին. Թաշ. Գաբուի բանտէն հետեւեալ ընկերները հանուած են:

1. Կէօրկի Ռուսի՛օ՛ւ՝ փաստաբան, Սթանիսլաւ քաղաքի գաւառային կօմիտէի քարտուղար: 2. — Կէօրկի Բաքուր յանօ՛ւ՝ երկրաչափ, թաղապետական

բայրը, 17 տարեկան): 7. — Գիւլիք՝ օղլու, հողագործական նախ կը փորձեն դրամ կորզել եւ ապա կ'սպաննեն:

Բոլոր այս ձերբակալուածները նոյնպէս ինքնաշարժով կը փոխադրեն նախապէս որոշուած վայրը: Երբ ընկ. Ռուսիսօ՛ւ կընդդիմանայ ինքնաշարժ մտնել, կը սինահարեն եւ մահամերձ վիճակի մէջ ներս նետելով, Գ. րա Թայիր եւ Մէջքիւր գիւղերու շրջակայքը կը տանին, ուր բոլորը կ'սպաննուին: Ոմանք պարզապէս դաշոյնով մորթուած ու խողխողուած են:

Սեպտեմբեր 25-ի գիշերը հարցաքննութեան ենթարկելու պատրուակով, ձերբակալուածներու տարբեր խումբ մը դուրս կը հանեն: Այս խմբին մէջ գտնուած են 1. — Սրօյան Գ. ր. սրէ՛վ

կուսակցութեան վերստուգիչ մարմնի անդամ: 2. — Տյաւֆօ-Նանձի՛ւ՝ քօօբերացիա «Օսլօպօժտէնիէ» ի

վարիչ, թաղապետական խորհրդի անդամ եւ կուսակցական հին գործիչ: 3. — Պօր ու Թօսօր՝ 20-

ֆէոր, կուսակցական անդամ: 4. — Վաւ շ Տաւրօ՝ ծխախոտի

բանւոր, Գ. ակեացի գաղթական, կուսակցական անդամ, գաղթականութեան մէջ մեծ ազդեցութիւն ու-

նեցող անձնաւորութիւն: 5. — Տեւմ-ֆօ Կիւնէ՛վ՝ պաշտօնեայ եւ կու-

սակցութեան անդամ, 6. — Նիֆո-յա Կօւքօս՝ (ն) սեկցիայի քար-

տուղար: 7. — Գօս ուրա Բ. քաւ-րօ՛ւ՝ Սթանիսլաւայի կազմակեր-

պութեան քարտուղար եւ նոյն քաղաքի թաղապետական խորհուրդի անդամ: 8. — Տուգօ՛ւգի-

9. — Պրեզօ՛ւ գիւղէն աղայ մը, Ատնք սպաննուած են: Մա-ր, ցա գետի եզերքը եւ ջուրը ձգուած»:

ԿՈՍՏԱԿՑԱԿԱՆ ԱՆԴԱՄ, ՍՊԱՆՆՈՒԾ 25 ՍԵՎ. 1923

Կուսակցական անդամ, Սպաննուած 25 Սեպ. 1923

Կուսակցական անդամ, Սպաննուած 25 Սեպ. 1923

5

ՍԱՐԱՄՊԵՅԻ ՍՊԱՆԴԱՆՈՑԸ

(Սոցիալ-Ժողովրդական օրկան «Arbeiter Zeitung»-ի 1925 թվ. 1 թվին մէջ լսյա տեսած թղթակցութիւն մը)

«Յունիս 9ի պետական հարուածէն վերջ, ամբողջ ամրան ընթացքին՝ Պուլկարիոյ մէջ բաղդատաբար աւելի հանդարտ էր: Բայց կառավարութիւնը շատ լաւ գիտէր, որ ժողովրդային լայն զանգուածները իրեն դէմ են: Ան կը վախնար, որ կատարուելիք երեսփոխանական ընտրութիւններու միջոցին ազգաբնակչութեան մեծամասնութիւնը պիտի քուէարկէ ինպատակ հողագործականներուն եւ թէ ինք ծանր պարտութիւն մը պիտի կրէ: Որպէսզի կանխէ այս չարիքը, կառավարութիւնը հրամայեց, որ հողագործականներու բոլոր ակիթաթօրները եւ գլխաւոր առաջնորդները ձերբակ լուին: Ծանօթ եմ նման հրամանի մը, որ մեր նահանգին տրուեցաւ: Գիտեմ նաեւ, թէ Սեպտ. 12ին այդ օրինակ ձերբակալութիւններ կատարուած են ամբողջ երկրին մէջ:

Մեր նահանգին մէջ բացի *Ֆիլիպէէն*, գլխաւոր քաղաքները կը ներկայանան *Բազարճըր* եւ *Բէշէրաւէ*: Վերջին քաղաքէն սէկ գիշերուան մէջ 200 հոգի ձերբակալուեցան: Կառավարութիւնը ձերբակալութիւնները կը բացատրէր «կոմունիստական դաւադրութիւն» մը զգուշանալու հանգամանքով: Ոկզմական շրջանին ոչ մէկ ընդդիմութեան հանդիպեցաւ: Բայց երբ անոնք ամբողջ

նահանգը ընդգրկեցին, ժողովուրդը սկսաւ լուրջ դիմադրութիւն ցոյց տալ: Գիւղերէն ոմանց մէջ ինչպէս, *Լեսիլիօ*, *Մուհօլօ*, *Տէրմալի* Տիշլի Պրացիկօփօ, այդ դիմադրութիւնը արտայայտուած է Սեպտ. 14 ի գիշերը կառավարական եռանդամ մարմիններուն տապալումով եւ իշխանութիւնը ձեռք առնելով: Այս երեւոյթը սպիտակ բանակայիններու կողմէ շատոնց սպասուած պատրուակը դարձաւ, որպէսզի հողագործական միութեան եւ կոմունիստներու դէմ յարձակումի ձեռնարկեն: Բազարճըրի եւ ուրիշ տեղերու մէջ ձերբակալութիւնները կատարուեցան մեծ բռնութեամբ եւ շատ աւելի մեծ համեմատութիւններով: Երեսփոխանական Բազարճըրի բոլոր բնակիչները եւ զօրանոցները, ուր առաջ ամբողջ զօրաբանակ մը լը պահուէր լեյուեցան: Հարկ եղաւ նոյն իսկ մասնաւոր տներ բնակներու վերածել:

Դժուար է ըսել, թէ ինչ է եղած բանտարկեալներու թիւը սակայն այդ չսփառանց մեծ պիտի ըլլայ, որովհետեւ տեղի նեղութեան պատճառաւ անոնք ստիպուած են օտարի վրայ մնալ:

Այնուհետեւ զինուորական կացութիւն յայտարարուեցաւ: Մահուան սպառնալիքին տակ՝ փողոց ելլելը արգիլուեցաւ: Փողովուրդին համար շատ դժուար էր այս, որովհետեւ *Բազարճըր* վուրդին համար շատ դժուար էր այս, որովհետեւ *Բազարճըր* տներուն մէջ, աղբիւրի չգոյութեան պատճառաւ, ջուրը դրսէն կը տնկուէր: Փողոց ելլելը արգիլուելով, ժողովուրդը քանի մը օրեր շարունակ առանց ջրի մնաց: Ամբողջ քաղաքը մեռած կը թուէր: Փողոցները ամայացած: Այս ու այն կողմ զինուորական խմբեր կերեան, որոնք նոր ձերբակալութիւններ կը կատարէն: Անոնք տները մտնելով կը բռնէն այն անձերը, որոնց անունները հրամանագրին մէջ նշանակուած են: Տնեցիներէն եւ ոչ մեկուն արտօնուած է ձերբակալուածներուն ուղեւցիլ: Հարցումներուն թէ զիրենք ո՞ւր կը տանին եւ ի՞նչ պիտի ընեն՝ չկայ պատասխան:

Այն ժամանակ, երբ *Բազարճըր* մէջ կը կատարուէր այս

բոլորը, Պրաքիկոյժոյի մէջ հողագործականները եւ կոմունիստները գիւղը գրաւող կանոնաւոր բանակին անձնատուր կըլլան: Միւս կողմէ Սարաւնայէ կայարանը կը հաւաքուին շրջակայ գիւղերու բնակիչները, որոնք կը յաջողին զինւորները հեռացնել եւ գրաւել կայարանը: Այսպիսով, Սոֆիայի եւ Կ. Պոլսոյ միջեւ հաղորդակցութեան կապը կը կտրուի: Անմիջապէս այնտեղ կը հասնին զինւորական մեծ զնդեր, մեծ մասամբ աֆտոնոմիստ մակեդոնացիներէ եւ վրանկելիստներէ կազմուած, որոնք քանի մը օրուայ կռիւներէ վերջ, ապստամբները կը ջախջախեն:

Այս զնդերու հրամանատար եղած է ոմն Կրիկօրիյ Պոժֆօյ: Ապստամբներէն բոլոր անոնք, որ տեղւոյն վրայ գերի բռնուած են, Պոժֆօյի հրամանով կ'սպանուին: Իսկ զնդացիներով մէկ անգամէն մօտաւորապէս 200 հոգի հնձած են:

Սարաւնայէի մօտ, Բագարճըզի կիմնազիօնի գերի բռնուած 25 ուսանողներէն 16-ը, որոնք իրենց մասնակցութիւնը բերած են կռիւներու իրարու կապուած են Բագարճըզի ճամբուն վրայ մորթուած: Ասոնց մէջ են Նիֆօլու Բէքօյ՝ Ճոմալա գիւղէն, Տիւրքիոյ Տիւրքիոյ եւ Յիւդանսիլի Լիսիլիօ գիւղէն: Վուլիօյ՝ Շքերօյի գիւղէն: Այս վերջինը վիրաւորուած է եւ հակառակ զինւորներէն ոմանց միջամտութեան, դաշոյններով մորթոտուած է:

Սարաւնայէի այս դէպքերը առիթ ստեղծեցին եւ հնարաւորութիւն տուին իշխանութեանց, որ Բագարճըզի եւ շրջակայքին մէջ ձերբակալուածները անմիջապէս ոչնչացուին: Գիշերով ինքնաշարժերով զանոնք Սարաւնայէ բերած ու ջարդի ենթարկած են: Գերիները, մինչեւ որոշուած տեղը հասնիլը, կրած են սարսափելի չարչարանքներ: Յայտնութիւններ կորզելու նպատակաւ զանոնք մահամերձ վիճակի կենթարկեն Բագարճըզի ոստիկանատուններու մէջ պատահած դէպքերը նկարագրելը անկարելի է: Հուժկու եւ առողջ գիւղացիներ, չի կարողանալով տոկալ ֆիզիքական զարհուրելի տանջանքներուն, խելագարուած են:

Ցերեկը ծեծ՝ յայտնութիւններ ձեռք բերելու համար, իսկ գիշերը՝ սարսափ: Ահաւոր սարսափ կը տիրէ բանտին մէջ, մըտածելով թէ՝ «այս գիշեր որո՞ւ կարգն է, ո՞վ պիտի տանին»:

գիշերին ձերբակալուած զանգուածը Սարաւնայէ տարուելու եւ սպաննուելու վախի ազդեցութեան տակ, ահ ու դողի մէջ կը գալարուի, կը յուզուի...: Մօտաւորապէս գիշերուայ ժամը 1-ին մահազոյժ ինքնաշարժը կը հասնի բանտի բակը: Իսկող կը բացուի: Վարիչ սպան նահատակութիւններու անունները կուտայ: Բոլորը կ'աղմկեն, կ'աղաղակեն, իրենց անմեղութիւնը կը յայտարարեն, ուրիշ բանտարկեալներուն կ'ապաւինին, անոնց կը կառչին եւ չեն ուզեր դուրս գալ: Կսկսի անխուսափելի ծեծը, քաշկռուքը մինչեւ որ անզգայացած զինւորներու կողմէ ինքնաշարժը նետուին: Իսկ առողջ մնացածները իրարու կը շղթայակապեն ու այսպէս կը պատրաստուի սոսկալի ճամբորդութիւնը դէպ Սարաւնայէ կը պատրաստուի սոսկալի ճամբորդութիւնը, որովհետեւ սպանդանոցը Բոլորը այստեղ կառաջնորդուին, որովհետեւ կարելի էր սպաննել եւ արդարանալ, քե կուրի ընթացիկն են ինկած: Այս ձեռով սպաննուածներու մէջ կային նաեւ հետեւեալները.— երկու եղբայրներ Անկեղ եւ Տիւրքիոյ Փօլիօյ, երկուքն ալ փաստաբան: Տ. Թօօօօյ՝ փաստաբան:

Գ. Զլաթօվ-բանւոր Գ. Հրիսթօվ-ուսուցիչ: Զաբրեան Յօքօվ եւ Իլիա Պրիլվ հողագործական երեսփոխաններ: Վերջինը չարչարանքներէն ազատելու համար դանակով ծանրապէս վիրաւորած է ինքզինքը, որուն հետեւանքով կը մեռնի:

Պրաքիկոյժոյի մէջ առանց ոեւէ ընդլիմութեան եւ կամովին անձնատուր եղող հողագործական ներն ու կոմունիստները նմանապէս Սարաւնայէ փոխադրուած են ու սպաննուած: Այս քաղաքի կառավարիչը իւրաքանչիւր անգամ նախապէս հրահանգ կըս-

Ա.Ն.ԿԵՆ, ՓՓՓՕՎ,
Կոմունիստ երեսփոխան
սպաննուած

տանայ, թէ քանի գերեզմանահորեր պէտք է պատրաստել:

Բայց այս հրեշային արարքները վերջ ի վերջոյ զինւորներուն վրայ կազդեն, որոնք կը պարտադրուէին սպաննել ու մորթել, եւ անոնք կը մերժեն տրուած հրամանները գործադրել: Ասոնք կը փոխարինուին վրանկելիստներով եւ աֆտոնոմիստ մակեդոնացիներով:

Բոլոր այս գազանային գործերը կը կատարուէին Յիշուպէի գաւառապետ Սրաֆէյի Վարուդէի ղեկավարութեան տակ, որը մինչեւ Յունիս Զը Սթամպուլիսքիի վստահելի մարդը եղած է, իսկ պետական հարուածի ընթացքին հակայեղափոխականներուն կողմը անցած եւ Սթամպուլիսքի գերի բռնած է:

Սթամ Բազարճըզի եւ շրջակայքի մէջ կատարեալ հանդարտութիւն կը տիրէ: Եւ սակայն այսքան առատօրէն թափուած անմեղ արիւնը վրէժ կաղաղակէ եւ հակայեղափոխական վարիչները չափտի կարողանան իրենց ձեռք բերած յաջողութիւնը երկառ վայելել:

ՍԱՐԱՓԻ ԳԻՇԵՐՆԵՐ ՖԵՐՏԻՆԱՆՏԻ ՄԷՋ

Աշնանային ուշ գիշեր երկինքը մշուշապատ է: Այս ուայն կողմ աստղեր կերեւան, միջոց մը կը մնան, նորէն կանայտանան, կարծես այդ գիշերուայ սարսափները կուզեն նախազգացնել:

Արդէն իններորդ ժամն է: Բոլորն ալ տեսակ մը անհանգիստ ինքնամոռացութեան մէջ են: Նախորդ գիշեր կեանքին հրաժեշտ տող ընկերներու անշունչ ուրուագծերը կերեւան:

Երկարկանի տուն մը — ծերունի Տ/ւնոյի սեփականութիւնը Ամբողջ երկրորդ յարկը — ազգային դրամատան նախորդ տեղը — հողագործականներ, կոմունիստներ եւ գիւղացիներ լեցուած են:

Դոյութիւն ունեցող բանտերէն ամէն գիշեր որոշ թուվամարդիկ կը զատեն առանց խօսեցնելու, առանց դատելու եւ հարցաքննելու. կը անին կը գնդակահարեն:

Ժամացոյցին սլաքը երբ 11-ին մօտենայ, դուռը ուժգնօրէն կը զարնուի: Կը մտնեն վարիչը, երկու զինւորներ եւ քաղաքացի մը: Վերջինը սիջակ հասակով մէկը, որուն սեւ մօրուքը աչքի կը զարնէ: Վարիչը անոր ձեռքէն ցանկը կ'առնէ եւ կը կարդայ Թօժօր Կօրաւօլ եւ Հրիւս Էֆ Կօրաւօլ (եղբայրներ), Տիւրքի Իլիւֆ, Մարֆօ Բէնեֆ, Բէքր Ալեֆաւօլ — կօշկակար եւայլն: 17 հոգի, բոլորն ալ Թէոս ինանս քաղաքէն Կանչուածները կ'զգան իրենց կեանքի վախճանը: Հարցում

մը միայն կը նշմարուի անոնց նայուածքին մէջ—Թափուած այս-
քան արիւնը բաւական չէ՞, միթէ՞ տակաւին կուզենք։ Արիւնը զի-
րենք չէ՞ բաւարարած, չէ՞ հագեցուցած, այս դաւաճաններու խղ-
ճին չէ՞ ազդած...։

Վարիչը «գոյքերը» պատրաստելու հրաման կարճակէ։ Կը-
սէ—Թէ Լօմ քաղաքը պիտի փոխադրուին։ Բայց բոլորը գիտեն,
որ շուտով պիտի ըլլան այնտեղ, ուր որ իրենց ընկերները կը
գտնուին։

Կերթան։ Դրան առջեւ զինւորներ եւ զինւորական հագուստ-
ներով խումբ մը մարդիկ կեցած են, որոնք սպաննութեան հրա-
մանը պիտի գործադրեն։ Ձերբակալուածները կը շրջապատուին
եւ դէպի կայարան կ'առաջնորդուին։ Կուզան կամուրջին քով, որ
կայարանին մօտն է, բայց դէպի ձախ կը դառնան։ Գետակի մը
եզերքէն կը յառաջանան։

Բոլորին համար պարզ է, որ կայարան չեն երթար...։ Ժողով
Ձինւոր մը կը մօտենայ կոմունիստներէն մէկուն եւ ական-
ջին կը փսփսայ։ «Ոտքերովնիդ փոշին բարձրացուցէք»...։ Մահ-
ուան դատապարտուածները մէկ վայրկեանէն փոշիին մէջ կը ծած-
կուին։

Վարիչը փախուստի պատրաստութիւնը կ'զգայ եւ կը հրամայէ
«կրակել»։ Ձայն մը կը լսուի— «ընկերներ, փախէք, ձեզ մեռցնել
կը տանին»։

Ինը հոգի գետակը կը ցատկեն, մնացեալները առաջ, քովնտի
ով ուր որ կրնայ դէպի այն կողմ կը նետուի։ Գետակը նետուող
ներէն 2 հոգի դահիճներուն ձեռքը կիյնան, կ'սպաննուին։ Ասոնք
են—Իվան Ավրամով 20 տարեկան եւ Մօխ—Թիթեղազործ։ Եօ-
թը հոգի յաջողած են Սերպիա անցնիլ, մնացածները՝ սպաննուած։

Մարքօ Բէնէվ վիրաւոր վիճակի մէջ կը դառնայ եւ «Պ. վա-
րիչ—կըսէ—չորս զաւակներ ունիմ», «Լաւ—կը պատասխանէ
վարիչը—սիկառ մը տուէք իրեն, իսկ վաղը հիւանդանոց տարէք»...։
Բայց նոյն վայրկեանին կրակելու հրաման կուտայ, կը կրակուի

եւ Մարքօ Բէնէվ կիյնայ...։

Տիմիթըր Վօլքով գթութիւն չականկալելով, զինւորէ մը կը
խնդրէ, որ իր հօրը ըսէ, թէ երկու զաւակներուն հոգ տանի։ Ձին-
քը կոնակէն հրացանաբունով կը սպաննեն։

Ամէն շաբաթ ու կիրակի օրերը սպաննուածներու ազգական-
ներու ողբն ու կոծը, լացն ու աղաղակը կը լսուի այստեղ...։ Ֆէր-
տինանտի շուրջ ամէն տեղ դուք այս ողբը պիտի լսէք, գերեզման-
ներ կը տեսնէք։ Գերեզմաններ—ոչ միայն այստեղ, ոչ միայն մէկ
տեղ։ Եղբայրական գերեզմաններ ամէն տեղ, ամբողջ նահանգին
մէջ։

7.

Թ Ա Ղ Ո Ւ Մ

Գրեց ՄԱՐԳԱՐՍ (¹)

... «Ծները գտած են. Իսկապէս, շները գտած են զանոնք, եւ ոչ մէկ, այլ երեք հոգի...»

Եւ շները զանոնք զիշատած են...»

Ինչու չուտել—սատկած ձին դաշտը ձգէ, շները զայն կ'ուտեն. Ծանը համար սատկած ձին մեծ բախտ մըն է—միս կեր՝ որքան որ ուզես...

Սակայն դաշտ նետուած մարդկային դիակներ—այս արդէն հազուագիւտ բաղդ է ... Տեսերթ է այս, բարակ մորթ, միսը ախորժելի, համով...

Եւ ասոր համար մեր հովիւներու շները Սեպտեմբերեան դէպքերուն կ'ուրախանային...

* *

Թաղումի մասին ես Կիրակի օր լսեցի, անցեալ կիրակի, ամսոյս 11-ին. Ես Սամաքով էի. ամէն կիրակի կերթամ. Այն տեղ երկու ծանօթ կիներու հանդիպեցայ, որոնք սգաւոր էին եւ հարցուցի.

¹) Մարգարս՝ Սամաքով խաւսի Ամերիկեան գոլֆէն սկօրեան Կ: Պատմուածքը յոյս տեսած Կ «Զօրնիցա» քերթին մէջ:

— Ինչպէս... կորսուածները գտա՞ր...

— Այո՛, գտանք...

— Ո՛ր...

— Գոհիայի ճամբուն վրայ. Սամաքովէն երեք մղոն հեռաւորութեամբ. ճամբուն ձախ կողմը, անոնք գետեզերքը թաղուած են եղե՛ք:

Եւ ինչպէս գտաք:

Ամբողջ ամիս մը փնտռեցինք. Գացինք դաշտ, մարգագետինը դեզերեցանք. Անտառները հետազօտեցինք. Քարերու տակ նայեցանք, Իսքըր գետի եզերքէն քալեցինք. Սամաքովի ամբողջ շրջակայքը, հողի իւրաքանչիւր մէթը փորեցինք, պեղեցինք, ի գո՛ր. Զօրանոցներու շրջակայքը, մարգագետինի ու պարտէզներու մէջ եւ ինկած տերեւներու տակ փնտռեցինք, բայց կորուստնիս չգտանք. Ուրիշ դիակներ քննեցինք... ուրիշ սպաննուածներու այրանդակուած դէմքերն ու մարմինները զննեցինք, սակայն կորսուած հայրն ու ասուսինը չի գտանք... Վերջապէս, Ուրբաթ օր, ամսոյս 3-ին, Սօֆիայէն ոչ հեռու, դաշտերուն մէջ փրնտոտուքը շարունակելով, ճամբան շփոթած, ինքզինքնիս փոքր գետակի մը եզերքը գտանք եւ մեզմէ ոչ շատ հեռու հովուի շներ նշմարեցինք, որոնք հողը կը փորէին ու ոսկորներ կը կրծէին. Հովիւներուն դիմեցինք.

— Այս շները ի՞նչ կ'ընեն այնտեղ.

— Մարդիկ կան— պատասխանեցին— այնտեղ. գետակի ափին երեք գերեզաններ կան

ԳՐԻՍ ԷԱՃԻ ՍՕԹԻՐՕՎ
Կովկասի վերսուգիչ
մարմնի անդամ եւ երեւ
փոխան. սպաննուած
Մեայ. դէպքերուն

Նոյն վայրկեանին վազեցինք դէպի այն կողմը: Կիսափոր գերեզմանի մը մէջ տեսանք սպիտակ հագուստներու մ'նացորդներ եւ իսկոյն համոզուեցանք, որ հօրս դիակը գտած ենք.....

— Յաջորդ օրը — շարունակեց անլի տարիքաւոր կինը — պատկան իշխանութեանց դիմեցինք եւ այսօր դատախազը ունահանգային բժիշկը ունենալով մեզ հետ դիակները պիտի հանենք եւ «թաղուլ» կատարենք.....

Այս խօսակցութիւնը ցերեկուայ ժամը 1-ին տեղի կունենար: Ժամը մօտաւորապէս երկուքին ճաշեցի եւ դէպի Սօֆիա ի ճամբան Սամաքովէն երեք մղոն հեռաւորութեամբ ջրաղացի կողմը ուղղուեցայ: Զամբուն ընթացքին երկու խումբ կիներու կը հետեւէի, իւրաքանչիւրը մօտաւորապէս տասը հոգիէ բաղկացած: Երբ ջրաղացքին մօտեցայ եւ ձախ կողմ նայեցայ, ինձմէ կէս մղոն հեռաւորութեամբ, բլուրի մը ստորոտը սպիտակ հագուած քանի մը մարդեր տեսայ, որոնք բան մը կընէին: Անոնց կողմը ուղղուեցայ եւ մօտենալով ստուգեցի, որ երեք գերեզմաններ կը փորեն

Այնտեղ էր նաեւ ոստիկանը, որուն դիմեցի, հարցնելով թէ սպաննուածները ո՞ր կը գտնուին: Յոյց տուաւ: Անոնք գետակի խորը, պարարտ հողի մէջ, երեք գերեզմաններ էին, ինձմէ հարիւր մէթը հեռաւորութեամբ: Ուղեցի դէպի այն կողմ ուղղուիլ, բայց ոստիկանը չ'արտօնեց: Այն ատեն մարգագետինին մէջ սկսայ թափառիլ, կերպով մը մօտենալու նկատումով: Այդ շուտով յաջողեցաւ ինձ: Միացայ տղամարդկանց եւ կիներու խմբի մը — սպաննուածներու ազգականները:

Գերեզմանը երկու երիտասարդներ կը փորէին: Շուտով դիակին հասան, դուրս հանեցին, երեսն ի վար թաղուած էր: Մենք, տղամարդիկս, գետափը բարձր տեղ մը կեցած էինք, մեզ հետ էին բժիշկը, դատախազը եւ ութը ծանօթներ: Մեր ետեւ կեցած էին կիները, զսպուած եւ ուշադրութիւնսին լարուած: Մեր առջեւ գետակն էր... եզերքը երեք գերեզմաններով:

Տարիքաւոր կինը ըսաւ «եթէ այս դիակը ամուսնոյս է, վրան

պիտի գտնէք սեւ, փողկապ մոխրագոյն տափատ, ներքեւը ճերմակեղէն եւ մոխրագոյն կտաւէ թաշկինակ: Ձախ թոքին տակը փոքր վէրք մը»:

Բժիշկը գործի անցաւ: Իսկապէս՝ երեսն ելաւ Գ, Բէթրունովի դիակը: Գանկի աջ կողմը փոքրիկ խոռոչ մը կերեւար, նոյնպէս եւ ետեւի կողմը: Այս բոլորի մասին ատենագրութիւն կատարուեցաւ: Յետոյ դուրս քաշեցին երկրորդ դիակը, որը նոյնպէս երեսն ի վար թաղուած էր: Ներկաներէն մէկը յայտնեց, թէ այդ Գօնէվն է: Դիակին վրայ ո եւ է վէրք չէր նշմարուէր:

Բացուեցաւ երրորդ դիակը: Դուրս քաշեցին եւ կռնակի վրայ պառկեցուցին:

Երիտասարդ կին մը ըսաւ: «Եթէ այս դիակը հօրս է պիտի գտնէք բաճկոն, ժագէթ, ֆլանէլ, երկար սպիտակ շապիկ՝ ճերմակ բրդէ գօտի, կօշիկներու կրունկները կօմէլաստիկով»:

Իսկապէս որ հայրն էր: Գրպանը «Բապօթնիչէսքի Վէսնիքի ի (1) Օգոստոս ամսուան բաժանորդագրութեան ստացագիրը կար, Պօրիս Հաճի Ոսթիրով անուան:

Նոյն ինքն էր այդ: Կոմունիստ երեսփոխանին դիակը....: Գանկին աջ կողմը խոշոր վէրք մը կար ինչպէս նաեւ ետեւը: Ատենագրութիւնը կազմուեցաւ: Ապացոյց — իրեղէններն հաւաքելով Սամաքով տարուեցան: Տղամարդկանց եւ կիներու փոքրիկ խումբ մը դիակը նորէն գերեզման իջեցուցին:

Երեկոյեան աղօթքի զանգը կը հնչէ: Կարծէ լսել, թէ ի՞նչ պիտի խօսին «Քրիստոս մեր մէջ է» նիւթի մասին:

Տօգոյն արեւը, «Մուսալլայի» (2) ցած բլուրին ետեւ կը կորսուի Ան իր գահէն տխրօրէն կը նայի եւ խիտ, մշուշային վարագոյրով գլուխը կը ծածկէ...:

(1) Բաճկոնական քերք

(2) Մուսալլա գագաթ մը

միանշանակ դիմագրված, աստիճան միջոցառումն ընդհանուր չէր, քանի որ

միասնորոշվելով, որ հայտնի մասնավոր աշխատանքները, որոնք կատարվում էին, դրանց հետևանքով հասնում էին միայն մի քանի մասնավոր դեպքերի, որոնք չէին համարվում որոշակի օրինակներ։

8.

ՊՈԽՐԺՈՒԱԿԱՆ ՄԱՍՈՒԼԸ ՍԵՊՏ. ԴԵՊԲԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ

Կառավարական հորդաններու սանձարձակ գազանութիւնները ընդհանուր զայրոյթ յառաջացուցին նամանականդ արտասահմանի մէջ։ Այս իրականութեան առջեւ, բարձրագոյն պետը—զինուորական նախարար զօրավար Վ. Ե. Ե. Ե. ստիպուեցաւ հետեւեալ հրամանը տալ։

«Կը բաւէ այսքան արիւն, կը բաւեն անմեղութիւնները։ Հաշտութիւն եւ խաղաղութիւն տուէք այս երկրին»։

Ամենամեծ գլխատիչ - զօրավար Րուսէվ նոյն իմաստով դիմում կատարեց։ Սակայն նոյն իսկ կառավարական «Միր» (խաղաղութիւն) թերթը, այս առթիւ 1923 հոկտ. 17-ին գրեց.

«...նախարար Րուսէվի դիմումը տեղին է։ Սակայն չենք գիտեր թէ, արդեօք անհրաժեշտ չէ՞ր որ այդ աւելի կանուխ կատարէր»։

Պիղատոսի նման ձեռքերնին լուալու համար, կառավարական կուսակցութիւններէն ոմանք ալ գործադրուած բռնութիւններու մասին խօսեցան։ Այսպէս, սոցիալ-դեմոկրատներու պաշտօնաթերթ «Նարոտ» (Ժողովուրդ) հոկտ. 20ին կը գրէ.

Շատ արիւն թափուեցաւ։ Հազարաւոր ընտանիքներ սուղը մտան։ Անհամար որբեր անպատասպար մնացին։

Մահ եւ յուսահատութիւն, անկարգութիւն եւ սով, հալածանք եւ բռնութիւն կը տիրեն»։

Արմատական կուսակցութեան օրկանը—«Րատիքալ» հոկտ. 20ին հետեւեալ արձանագրութիւնը ըրաւ.

«Իրականութիւն է, որ կոմունիստական պատամբութեան միջոցին բռնութիւններ գործուած են։ Նոյն իսկ անհեթեի տարրերն են տեղի ունեցած այնպիսի շրջաններու մէջ, ուր կռիւներ չեն զանգուարուել։ Կամ կռիւները վերջանալէ երկար ժամանակ յետոյ բռնութիւնները գործուած են»։

ԱՆԻՐԵՅ ԻԿՆԱԹՈՎ

«Կարմիր Բահանայ» հոմ. օր. ջանքի ապստամբութեան դիւա. վար. կախուած

Ոչնչով արդարաւա՛յ չի կարողացող այս լըռ. նութիւններուն յառաջացուցած զայրոյթն ու զգուհիքը ընդհանուր է»։

Կառավարական կուսակցութեան աջ թեւի օրկան, «Միր», որ ուրիշ առիթներով ալ արտայայտուեցաւ, խոստովանեցաւ նաեւ սարսափելի իրականութիւն մը.

«Մենք ըսպան-
նուածներու թւի
մասին կը վիճա-
րանինք — կը գը
րէ՞րք թերթը
հոկա. 13ին: Ո-

մանք զանոնք
մօտուորապէս 2
հազար կը հաշ-
ւեն, ուրիշներ
3 հազար, իսկ
երրորդներ 5
հազար: Այս պա-
րագոյն մեզ կը
վախցնէ: Մեզի
չափ մօտէն ծա-
նօթ երկրասարդ
մը, որ ապստամ-
բութիւնը զսպե-
լու գործին իր
սիրայօժար մաս-

նակցութիւնը բերած էր, կամաւորական հազուս
տը հանելով, աշխատեցաւ: «Լաւ է
քանի մը հազար մարդ ջարդել, բայց Պուլկարիան
«Մենք իրարու նայեցանք: Այս երկրա-
սարդին խօսքերուն մէջ իրականութիւնը կը
հաւանականէինք»:

Ամենակտրուկ դատապարտութեամբ դուրս եկաւ ազգային-
ազատականներու օրկան — «Նէզավիսիմօսթ» («անկախութիւն»):
Ասոնք սեպտեմբերեան դէպքերէն առաջ կառավարական կազմէն
դուրս ելած էին: Իր հոկտ. 18 թուին մէջ այս թերթը կը գրէ.

«Եւ սակայն բոնութիւնները կանոնաւոր
գործին կողմէ չեն կատարուած: Սպաննուածնե-
րէն Ծը տասներորդը կոտորուեց չեն ինկած: Այս
գազանութիւններու միակ պատասխանատուն կա-
ռավարութիւնն է»:

ԱՆՏՐԷՅ ԻԿՆԱԹՕՎ
Կախաղանի վրայ

Իսկ նկատեմքեր 20 ին նոյն թերթը կը գրէ:

«Մենք կը բողոքենք կառավարութեան մը
դէմ, որ ազատ պետութեան քաղաքացիներու
ինչքը, կեանքը եւ պատվը թալանի, կողոպու-
տի եւ լուծարարութիւն կ'ենթարկէ: Կը բողոքենք
անմեղ պաշտօն քաղաքացիներու առանց դատի
եւ հարցաքննութեան ոչնչացուելուն դէմ: Մենք
չենք կրնար բռնաբարութիւն, այսպիսի կառավա-
րութիւն մը անարգանքի սխալին գամելու հա-
մար»:

Սպաննութիւններու գործին սօցեալ-դէմոկրատները մասնակ-
ցած ոլլալու մեղադրանքին առիթէն, ասոնք քննութիւն բանալու
հարց բարձրացուցին: Այս առիթի օգտուելով «Նէզավիսիմօսթ»
նորէն կը գրէ.

«Բոնութիւններու պատկերը ընտրուել...
Այստեղ մենք ալ սօցեալ դէմոկրատներու հետ
համաձայն ենք:

Մենք քննու-
թեան կողմնակից
ենք: Գիտենք,
որ այս բանը ոչ
մէկ բարձրաց-
կրնայ արդիւն-
նոյն իսկ եթէ ան-
սօցեալ դէմոկ-
րատ ըլլայ: Սոց-
եալ դէմոկրատ-
ներու այս ա-
ռաջարկը մենք
կ'ընդունինք: Եւ
կը ձգենք այս
կարեւոր գործը
անոնց, որոնց ձե-
ռքին մէջ է իշ-
խանութեան ղե-
կը, որուն պատ-
ճառաւ իբր թէ

Ս. ՎԵԼԻՆՕՎ

կոմկուսի անդամ աֆղոնո-
միս մակեդոնացիներու կող-
մէ կախուած սեպտ. դէպքե-
րուն:

արտաքին աշխարհին առջև բարոյապէս պարտաւորութեամբ են, նախարարաց ժողովին մէջ հարց բարձրացնելով թո՛ղ քննուի թէ ո՞ր և ի՞նչպէս ձերբակալուած և սպաննուած են Պօրթա Հաճի Սօթիբով (1) և իր ընկերները: Ո՞ր և ի՞նչ պարագաներու տակ անյայտացած են պահեստի սպայ Նօրաթն Գուրաշով — «Բլաքալնիցա» հանձնարարութեան անդամը: Գործաւորական կուսակցութեան անդամները:

Հարցը կը վերաբերի հարիւր տարեկան քաղաքացիներու, որոնք կուսի մէջ չեն ինկած և ոչ ալ ղէնքը ձեռքներին ձերբակալուած, այլ սպաննուած են առանց դատավարութեան չնեղուելու:

«Լաբօր» և «Էքօհա» թերթերու տէրերուն, ինչպէս նաև սոցիալիստ նախարար Գազարսովի հասարակական պարտականութիւնն է այս սարսափելի սպաննութիւնները լուսաբանելը:

Բայց չնայած այս բոլորին, կատարուած գազանութիւնները քննելու հարցի նկատմամբ եւ ոչ մէկը լուրջ վերաբերում ցոյց տուաւ, որովհետեւ սպաննութիւններուն հետ անմիջականօրէն առնչութիւն ունէին եւ մեղսակից էին բոլոր կուսակցութիւնները:

Միւս կողմէ, նման աղաղակող հարցեր բարձրացնելու ժամանակը չէր, երբ նպատակը իրագործուած էր, կոմկուսը տապալուած, կը մնար աւարը իրարու մէջ բաժնել:

Ընդհակառակը, որպէսզի աւելի շատ երեսփոխաններ ապահովեն, անոնց աթոռներ պատրաստեն, կառավարական պլօքի բոլոր կուսակցութիւնները կը ջանային զիրար գերազանցել, կառավարութեան հանդէպ իրենց հաւատարմութիւնը ցոյց տալու եւ ծառայութիւններ մատուցանելու գործին մէջ: Օրինակի համար Վիլհելմ Լեյնսկայն «Neue Freie Presse»-ի թղթակցին, Հոկտ. 4-ին

Տե՛ս լուսանկարը էջ 42 դրոշմ 7 - քաղաք

սոցիալիստ նախարար Գազարսով հետեւեալը յայտարարած է.

«Ոչ միայն կառավարական հանգամանքով, այլ և որպէս սոցիալ-դէմոկրատ, ես և ամբողջ սոցիալ-դէմոկրատ կուսակցութիւնը կոմունիստներու դէմ առնուած միջոցներուն մեր հաւանութիւնը կը յայտնենք»:

Այս յայտարարութենէն վերջ. բրոֆ. Յանքով կառավարական ցանկերու մէջ 33 տեղ տուաւ սոցիալ-դէմոկրատներուն, որոնք նախապէս միայն երկու աթոռ ունէին երեսփոխանական ժողովին մէջ:

Գազարսովի պատկերը: Տե՛ս լուսանկարը էջ 42

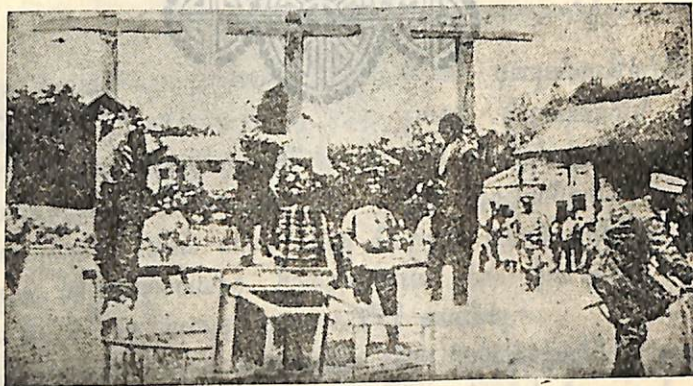
Գազարսովի պատկերը: Տե՛ս լուսանկարը էջ 42
Գազարսովի պատկերը: Տե՛ս լուսանկարը էջ 42
Գազարսովի պատկերը: Տե՛ս լուսանկարը էջ 42
Գազարսովի պատկերը: Տե՛ս լուսանկարը էջ 42
Գազարսովի պատկերը: Տե՛ս լուսանկարը էջ 42
Գազարսովի պատկերը: Տե՛ս լուսանկարը էջ 42
Գազարսովի պատկերը: Տե՛ս լուսանկարը էջ 42
Գազարսովի պատկերը: Տե՛ս լուսանկարը էջ 42
Գազարսովի պատկերը: Տե՛ս լուսանկարը էջ 42
Գազարսովի պատկերը: Տե՛ս լուսանկարը էջ 42

9

ԱՐԳԻՆՈՒԱԾ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1923 Սեպտեմբեր 12-ին «Ռամկավարական» կառավարութիւնը ապօրէն կերպով արգիլած է հրատարակութիւնը ամբողջ կոմունիստական, աշխատաւորական գրականութեան, Գրաւած եւ փակուած են հետզհետէ հետեւեալ հրատարակութիւնները.

Կախաղաններ Սեպտ. ապսամբուրեան առթիւ

1.— «Րապօթնիչէսքի Վէսթնիք» (Բանտարական Թերթ) օտկան կոմկուսի, հիմնուած 1899-ին. թիւրաժ՝ 30,000 օրինակ Պուկարիոյ մէջ ամէնէն աւելի տարածուած օրաթերթը.

2.— «Նօվօ Վրէմէ» (Նոր Ժամանակ) կոմկուսի գիտական հանդէսը՝ հիմնուած 1900-ին, Պուկարիոյ մէջ սոցիալիզմի

հայր՝ Տ. Պլակօէվի ձեռքով, որու խմբագիրն էր ինք, մինչեւ ամսագրին փակուիլը:

3.— «Սէլսքի Վէսթնիք» (Գիւղական Թերթ) որ կը ծառայէր գիւղացի զանգուածները գիտակցութեան բերելու գործին, հիմնուած 1920ին: Թիւրաժ, 15,000 օրինակ:

4.— «Զիա» (Լոյս) թրքերէն լեզուով:

5.— «Պրաթսովօ» (Եղբայրութիւն) հրեայ աշխատաւորութեան մէջ բրորականտի համար:

6.— «Նոր Աշխարհ» հայերէն լեզուով:

7.— «Րամէսթովօ» (Հաւասարութիւն) աշխատաւոր կանանց մէջ բրորականտի համար:

8.— «Օսլօպօթտէնիէ» (Ազատութիւն) գաղթականական զանգուածներու մէջ բրորականտի համար:

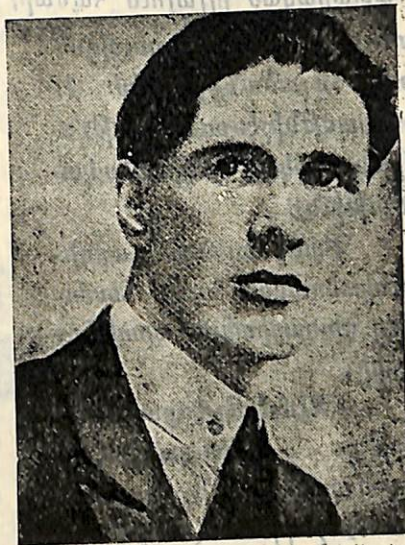
9.— «Ինվալիտ» (Հաշմանդամ) հաշմանդամներու միութեան օտկանը:

10.— «Նարօտնա Արմիա» (Ժողովրդական Բանակ):

11.— «Զէրվէն Սմէհ» (Կարմիր Ծիծաղ) երգիծական շաբաթաթերթ:

12.— «Արհեստակցական Պիլէթին» օտկան ընդհանուր բանտարական արհեստակցական միութեան:

Բացի ասոնցմէ՝ 17 թերթեր—արհեստակցական զանազան միութիւններու օտկաններ ղաղարման ենթարկուեցան:

ՏԻՄԻԹԵՐ ԱՅԵՎ

Ասոնցմէ վերջ լոյս տեսան աշխատաւորական մակեդոնացիներու կողմէ սպաննեման կոսակցական թերթեր:

Եւ սակայն իւրաքանչիւր թերթ, իւրաքանչիւր հրատարակութիւն

կառավարութիւնը կը գրաւէր եւ անմիջապէս դադարման կ'ենթարկէր։ Այսպէս, 1924-ի ընթացքին հետեւեալ աշխատաւորական թերթերը արգիլափակուեցան։

1.— «Զվէզտա» (Ապոլ), 2.— «Լըչ» (Ճառագայթ), 3.— «Զնամէնա Թրուտա» (Աշխատանքի Դրօշ), 4.— «Թրուտով Կլաս» (Աշխատանքի Ձայն), 5.— «Նարօտնա Բրավտա» (Ժողովրդական Արդարութիւն), 6.— «Պետնեաշքա Տումա» (Աղքատի Խօսք), 7.— «Նարօտէն Սթրաժ» (Ժողովրդական Պահակ), 8.— «Նարօտնա Սլավա» (Ժողովրդական Փառք), 9.— «Պտաշտէ» (Ապագայ), 10.— «Բապօթնիչքա» (Բանւորուհի), 11.— «Նաշի Տնի» (Մեր Օրեր), 12.— «Վէսթի» (Լուրեր), 13.— «Թրուտ» (Աշխատանք), 14.— «Թրանսբորթ» (Հաւորդակցութիւն), 15.— «Ուչիթէլքա Էտինսթիօ» (Ուսուցչական միասնականութիւն), արգիլափակուած, Գ. միջազգայնականի կոչը հրատարակած ըլլալուն համար, որը կը բողոքէր Պուկարիոյ մէջ տեղի ունեցած ուսուցիչներու հալածանքին դէմ։ 16.— «Բապօթնիչէքա Էտինսթիօ» (բանւորական միասնականութիւն)։

Բացի ասոնցմէ արգիլափակուեցան նաեւ հետեւեալ գիւղացիական օրաթերթերը։

«Զէմլէտէլէքա Ջաշտիթա» (Գիւղացիական Պաշտպանութիւն), «Նարօտնա Ջաշտիթա» (Ժողովրդական Պաշտպանութիւն), «Նարօտնա Պօրպա» (Ժողովրդական Պայքար), «Բօտինա» (Հարեանիք), «Նարօտօվլասթիէ» (Ժողովրդապետութիւն)։

ՏԻՄԻԹՐ ԳՕՆՏՕՎ

Կոմկուսի ունդամ, Վառնայի նախկին քաղաքապետ, օպոնցուած անպահմարտեան դէպքերուն

թիւն» «Նարօտնո Զնամէ» (Ժողովրդական դրօշ)։

Բայց ձեռք առնուած այս միջոցներով կառավարութիւնը չի կրնար մարել այն անմար կրակը, որը մղում կուտայ պրոլետարիատի շարժումներուն։ Արգիլափակելով բանւորին ու գիւղացիին շահերու պաշտպան հրատարակութիւնները, կատաղած ֆաշիստները կուզեն լռեցնել ժողովուրդի ձայնը եւ հանդարտեցնել հասարակի կարծիքը։

Հակառակ բոլոր արգելքներուն, այսօր ալ բանւորութիւնը կուրծք կուտայ եւ կը պահէ իր թերթերը, ենթարկուելով ամէն օր նոր հալածանքներու, նոր տառապանքներու։

Եւ այս գերմարդկային դիմադրութեան ու պայքարին մէջ աւելի եւ աւելի կամրանայ պրոլետարիատի կամքն ու կորովը, որը վերջապէս պիտի փշրէ իր լեզուն ու մտքին վրայ դրուած կապանքները եւ ազատօրէն իր խօսքը պիտի ըսէ։

10

ԵՐԵՍՓՈՒԱՆՆԵՐՈՒ ՍՊԱՆՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հարցը կը վերաբերի երեսփոխաններ՝ Բէթքօ Տ. Բէթքօվի (հողագործական), Տիմօ Հաճի Տիմօվի, Թօտօր Սթրաշիմիրովի եւ Հարալամպի Սթօեանովի (կոմունիստներ) սպաննութեանց:

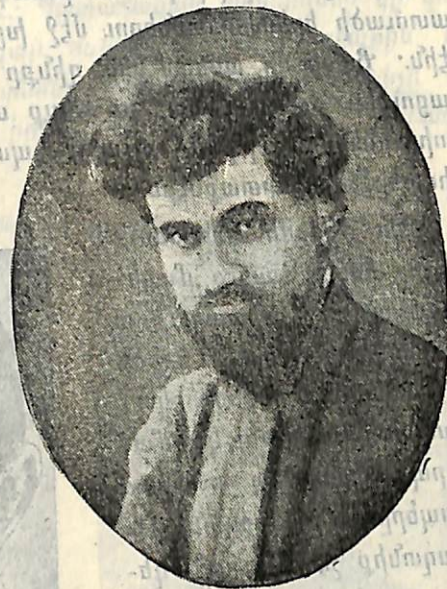
Վերոյիշեալները քանի մը անգամ պետական ծանօթ դէմքերու կողմէ մահուան սպառնալիքի ենթարկուած են: Եւ երբ անոնք իսկապէս օր ցերեկով, Սօֆիայի կեդրոնական փողոցներուն մէջ ինկան, բոլորին համար պարզ էր. թէ որո՞ւ կողմէ եւ որո՞ւ ձեռքով անոնց դէմ զէնք գործածուեցաւ:

Սոաշինը սպաննուեցաւ Բէթքօ Տ. Բէթքօվ, որ Սօֆիայի երեսփոխան էր եւ ընտրուած էր բանտը գտնուող կոմկուսի քարտուղար Հրիսթօ Գապաքչիէվի հետ: Բէթքօվ բանտրագիւղացիական միասնական ճակատի համոզուած եւ ազդեցիկ ղեկավարներէն մին էր: Արիւնկալ բռնակալներու դէմ ուղղուած իր հարուածող արտայայտութիւններուն համար շուտով ժողովրդականութիւն շահեցաւ ոչ միայն գիւղացիներու, այլ եւ բանտարկան լայն խաւերու մէջ: Իսկ արտաքին քաղաքական աշխարհի հետ ունեցած կապերը, որոնք հաստատած էր Սթամպօլիյսքիի օրով, իր դիւանագիտական պաշտօններու բերմամբ, իր դիրքը անգամ մըն ալ կը զօրացնէին:

Այս հանգամանքները զինքը հողագործական երեսփոխանական հատուածի կարկառուն առաջնորդը կը դարձնէին, միաժա-

մանակ որոշելով նաեւ իր ճակատագիրը: Թաճախ երեսփոխանական ժողովին մէջ իսկ մահուան սպառնալիքներու ենթարկուած է:

1924 Յունիս 14-ին, (Սթամպօլիյսքիի սպաննութեան տարեկիցին) գիւղացիական անդաւաճ երեսփոխանը ինչպէս նաեւ սպաննուեցաւ թագաւորական պալատին մօտ: Յետագային, այս սպաննութեան առթիւ տեղի ունեցած դատավարութեան ընթացքին՝ Բէթքօվի մայրը զգայացունց մերկացումներ կատարեց եւ իր որդւոյն որպէս սպաննիչներ ցոյց տուաւ օրուայ նախարարներ Յանքով, Բուսէվ, Վօլքով եւ Սթանչէվ:

Երկրորդ սպաննուողն էր կոմունիստ երեսփոխան Տիմօ Հաճի Տիմօվ, որ 1924 Սեպտեմբեր 13-ին վարձ-

ԼԻՍԻՉԷՎ, կոմկուսի անգամ. ահաբեկչական փորձերու կողմէ կախուած մեղադրեալներու զեպեւուն Կօրնա ձուլմայի մեջ:

լած ոճրագործի մը կողմէ կոնակէն գնդակահարուեցաւ: Տիմօ Հաճի Տիմօվ սպաննուած Բէթքօվին յաջորդած էր երեսփոխանական ժողովին մէջ: Համենայն, բայց հսկայ դէմք մըն էր ան: Պաշտական երեսփոխանական ժողովին մէջ, հազիւ երեք ամիս բանտարկան զանգուածներուն կոմունիստ երեսփոխանը կարողացաւ ըլլալ: Բայց այդ կարճատեւ ժամանակամիջոցին ան, խոր, անջնջելի յիշատակ մը թողուց բռնութեան շղթաներուն տակ հիւծողներու մտքին մէջ:

ԵՐԵՍՓՈՒԱՆՆԵՐՈՒ ՍՊԱՆՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հարցը կը վերաբերի երեսփոխաններ՝ Բէթքօ Տ. Բէթքօվի (հողագործական), Տիմօ Հաճի Տիմօվի, Թօտօր Սթրաշիմիրօվի եւ Հարալամպի Սթօեանօվի (կոմունիստներ) սպաննութեանց:

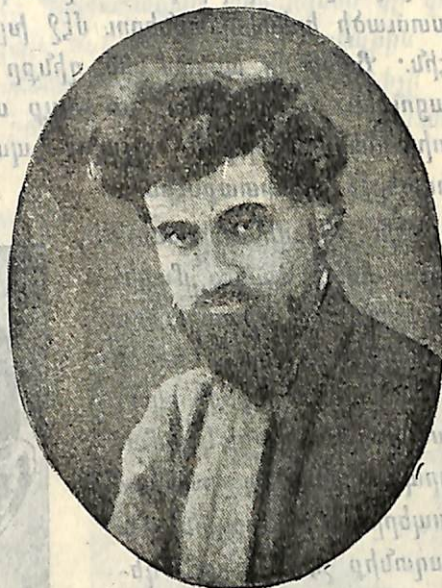
Վերոյիշեալները քանի մը անգամ պետական ծանօթ դէմքերու կողմէ մահուան սպառնալիքի ենթարկուած են: Եւ երբ անոնք իսկապէս օր ցերեկով, Սօֆիայի կեդրոնական փողոցներուն մէջ ինկան, բոլորին համար պարզ էր. թէ որո՞ւ կողմէ եւ որո՞ւ ձեռքով անոնց դէմ զէնք գործածուեցաւ:

Սոաշինը սպաննուեցաւ Բէթքօ Տ. Բէթքօվ, որ Սօֆիայի երեսփոխան էր եւ ընտրուած էր բանտը գտնուող կոմկուսի քարտուղար Հրիսթօ Գապաքչիէվի հետ: Բէթքօվ բանտրագիւղացիական միասնական ճակատի համոզուած եւ ազդեցիկ ղեկավարներէն մին էր: Արիւնկալ բռնակալներու դէմ ուղղուած իր հարուածող արտայայտութիւններուն համար շուտով ժողովրդականութիւն շահեցաւ ոչ միայն գիւղացիներու, այլ եւ բանտարկան լայն խաւերու մէջ: Իսկ արտաքին քաղաքական աշխարհի հետ ունեցած կապերը, որոնք հաստատած էր Սթամպուլիյսքիի օրով, իր դիւանագիտական պաշտօններու բերմամբ, իր դիրքը անգամ մըն ալ կը զօրացնէին:

Այս հանգամանքները զինքը հողագործական երեսփոխանական հատուածի կարկառուն առաջնորդը կը դարձնէին, միաժա-

մանակ որոշելով նաեւ իր ճակատագիրը: Յաճախ երեսփոխանական ժողովին մէջ իսկ մահուան սպառնալիքներու ենթարկուած է:

1924 Յունիս 14-ին, (Սթամպուլիյսքիի սպաննութեան տալիսին) գիւղացիական անդաւն երեսփոխանը կոնական սպաննուեցաւ թագաւորական պալատին մօտ: Յետագային, այս սպաննութեան առթիւ տեղի ունեցած դատավարութեան ընթացքին՝ Բէթքօվի մայրը զգայացունց մերկացումներ կատարեց եւ իր որդւոյն որպէս սպաննիչներ ցոյց տուաւ օրուայ նախարարներ Յանքօվ, Բուսէվ, Վօլքօվ եւ Սթանչէվ:

ԼԻՍԻՉԷՎ

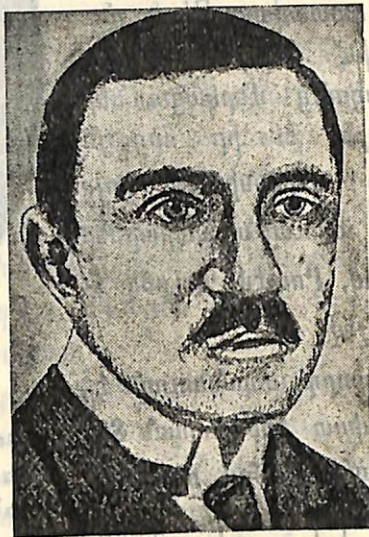
Երկրորդ սպաննուողն էր կոմունիստ երեսփոխան Տիմօ Հաճի Տիմօվ, որ 1924 Սեպտեմբերեան 13-ին վարձ-

կոմկուսի առկամ. աֆսոսմիտս մակեդոնացիներու կողմէ կախուած Սեպտեմբերեան դէպքերուն Կօրնա ձումաւայի մէջ:

Լաճի Տիմօվ սպաննուած Բէթքօվին յաջորդած էր երեսփոխանական ժողովին մէջ: Համեստ, բայց հսկայ դէմք մըն էր ան: Փաշիստական երեսփոխանական ժողովին մէջ, հազիւ երեք ամիս բանտարկան զանգուածներուն կոմունիստ երեսփոխանը կարողացաւ ըլլալ: Բայց այդ կարճատեւ ժամանակամիջոցին ան, խոր, անջնջելի յիշատակ մը թողուց բռնութեան շղթաներուն տակ հիւծողներու մտքին մէջ:

Միակ երեսփոխանն էր ան, որ արիութիւն եւ համարձակութիւն ունեցաւ կոմկուսի գաղափարները եւ գործունէութիւնը ուղղակի կերպով պաշտպանելու եւ կատարուած անվերջ ոճրագործութիւններու համար ֆաշիստ կառավարութիւնը անողորքօրէն դատապարտելու։ Իր խրոխտ ու վճռական ճառերը կառավարական հատուածի երեսփոխաններու մէջ խլացուցիչ ազդեցիկ կը բարձրացնէին։ Քանի մը անգամներ, զինքը բիրտ ուժով ամպիօնէն հեռացուցին։ Ամէն անգամ որ խօսք առնէր, կառավարական երեսփոխաններ «անարգած» ըլլալու պատճառաբանութեամբ, զինքը նիստերէն կ'արտաքսէին։

Թէեւ Տիմովի սպաննութիւնը երեւութապէս մակերդնական ափտոնումիստ կազմակերպութեան գործն էր, սակայն Յանքովի կառավարութեան այդ կազմակերպութեան հետ ունեցած կապերը բոլորին յայտնի են։ Դադտիք չէ՛նաւ այն դերը, զոր խաղացին եւ այսօր ալ կը խաղան ափտոնումիստները, ի նպաստ կառավարութեան։ Նկատի ունենալով այս հանգամանքները չի պիտի զարմանանք, որ ոճրագործը մակեղոնական կեղծ յեղափոխականներէն մէկն էր։

ԲԷԹ-ԲՕ Տ. ԲԷԹ-ԲՕՎ
Հողա ուրձական Երեսփոխան
սպաննուած 924 Յունիս 14ին

Տիմով իր ամբողջ կեանքը մակեղոնական ազատագրական շարժման նուիրած է եւ այդ շարժման ամենակարկառուն դէմքերէն մին եղած է։ Ան յարգուած էր եւ սիրուած բոլորէն։

Կարգը եկած էր միւս երկու կոմունիստ երեսփոխաններ-Թ. Սթրաշիմիրովի եւ Հ. Սթօեանովի։ Առաջինը՝ 1925 Փետրուար 17-ին սպաննուեցաւ, երկրորդը՝ Մարտ 6ին։ Սթրաշիմիրով երկույեան մօտաւորապէս ժամը 6ին ամենաբազմամարդ փողոցներէն մէկուն վրայ ինկաւ։ Պատահական անցորդներ կը փոխէն մարդասպանը բռնել, սակայն ոստիկանութիւնը դէպքին վայրը հասնելով, կը խանգարէ անոնց աշխատանքը։ Սպաննիչը կ'անյայտանայ եւ այնուհետեւ իրմով հետաքրքրուող ու հետապնդող չեղաւ։

Սթօեանով երեսփոխանական ժողովէն ելլելով, զինուորական ակումբի դիմացի անկիւնի կրպակէն թերթ առնելու միջոցին գըլխէն կը զնդակահարուի։ Այս անգամ սպաննիչը թէեւ ականատեսներու կողմէ կը բռնուի, քայքայատաւարութեան կամ պատժի մասին տեղեկութիւններ չի հաղորդեցաւ։

Վերջինս, երկաթուղային պաշտօնեաներու միութեան հին գործիչը, կոմկուսը օրէնքէ դուրս յայտարարուելէ յետոյ ալ, քաջութիւնը ունեցաւ երեսփոխանական ժողովին մէջ կուսակցութեան ներկայացուցչի իր հանգամանքը պահելու եւ յանդուգն կերպով անոր անունով խօսելու։ Այսպէս ահա, Յանքովի ոճրածին թաթը գետին գլորեց փո-

ՏԻՄՈՎ ՀԱՃԻ ՏԻՄՈՎ
Կոմունիստ երեսփոխան. մակեղոնական յայտնի յեղափոխական սպաննուած 924 Մեպս. 13ին

դոցներուն մէջ, հասարակ շներու պէս, ժողովուրդին ներկայացուցիչները՝ երեսփոխանները:

ԹՈՏՈՐ ՄՅՐԱՇԻՄԻՐՈՎ

Կոմունիստ երեսփոխան. քապանուած 1925 Փետր. 17ին

ՀԱՐԱԼԱՄՊԻ ՍԹՕԵԱՆՕՎ

Կոմունիստ երեսփոխան, ապունուած 1925 Մարտ 6ին:

Բայց այն դատը, որուն համար յանոնք ինկան, կենդանի է: Կենդանի է անոնց գործը, որը անխուսափելիօրէն պիտի յաղթանակէ:

ԿՕՄԿՈՒՄԻ ԿԵԴՐՈՂԱԿԱՆ ԿՕՄԻՏԷԻ ԱՆԳՆԱՆԵՐ

1923 ՍԵՊՏ.

Վերի կարգը՝ ձախէն-աջ՝ Տ. Ն. Պրակտիկ (մեռած) Թ. Գիրգօւյա, Հրիստօ Դաւթալիէյ եւ Թոսոր Լուզանօւյ, 12ական տարուան դատապարտուած, Թ. Բեքօւյ (մեռած), Նիօշա Բենեյ դատապարտուած, Վասիլ Դօշարօւյ եւ Կեօրկի Տիմիք-րօւյ դատապարտուած, նախ 15ական եւ ապա 12ական տարուան Անքօն Իվանօւյ դատապարտեալ:

II

ՇԱՐՔ ՄԸ ԴԵՊԲԵՐ ՅՈՒՆՈՒԱՐ-ՄԱՐՏԻ ԸՆԹԱՑՔԻՆ

1924ի փետրուար ամսուայ ընթացքին, առաւօտ մը կանուխ երկու կասկածելի դէմքեր Սօֆիայի «Տօրօստէլ» փողոցին վրայ տուն մը կը մտնեն։ Ոստիկանութիւնը, որ արթուն կը հրկէքէր, կասկածներ կունենայ, թէ այդ յարկին տակ գաղտնի հաւաքոյթ մը կը կազմակերպուի եւ անմիջապէս միջոցներ ձեռք կառնէ, այնտեղ գտնուողները ձերբակալելու համար։ Զինուորական իշխանութիւններուն ալ կը հաղորդուի եւ անմիջապէս խնդրոյ առարկայ տունը կը պաշարուի։

Ոստիկան-զինուորներու կողմէ անձնատուր ըլլալու հրամանին, կրակով կը պատասխանեն թագստոցին մէջ գտնուողները։ Կը վիրաւորուին քանի մը ոստիկաններ։ Անմիջապէս հրէջները օգնութեան կը կանչուին։

Թագստոցը երկյարկանի փոքր շէնք մըն է։ Տանտէրը՝ հողագործական միութեան անդամ, որ իր կնոջ հետ ձերբակալուելով կը յայտարարէ, թէ ո եւ է ժողովի կամ հաւաքոյթի մասին տեղեկութիւն չունի։

Պահուածները յամառօրէն կ'ընդդիմանան։ Հրացանաձգութեան ընթացքին ոստիկաններ ալ կը սպաննուին։ Թէեւ ներսը գտնուողները կը փորձեն դուրս գալ, բայց չեն յաջողիր։ Կռիւր կը շարունակուի, որու ընթացքին, բացի հրէջ խումբէն, շարժման մէջ կը դուրսնան եւ գնդացիներ եւ ձեռնառումբեր։ Ամբողջ

տունը բոցերէ կը կլանուի եւ վերջապէս հրացանաձգութիւնը կը դադրի։

Այրող ու ճարճատիւնով ինկող սիւներու աղմուկին մէջէն որոշապէս կը լսուին յեղափոխական երգի մը խրոխտ շեշտերը.....

Տանը փլատակներուն տակ երեք ածխացած դիակներ կը գտնուին։ Այրածներն էին անիշխանական Շէյթանօվ իր երկու ընկերներուն հետ։ Նման դէպքեր ուրիշ տեղեր ալ պատահած են, որոնց ընթացքի միջեւ իսկ թնդանօթ գործածուած է։

1924 Օգոստոս 15-ին կէսօրուայ ժամը 12ին Սամաքովի մէջ նախկին քաղաքապետ Տաշինի վրայ յարձակում կը գործուի։ 1923ի աշնան, բանտարկան գործիչներու լզանգուածային սպանութիւններէն վերջ, Տաշին այդ քաղաքի միակ ողջ մնացած բանտարկան ղեկավարն էր։

Յարձակումի ընթացքին ծանրապէս վիրաւոր վիճակի մէջ, ան կը մաքառի իր դահիճներուն դէմ։ Մահու եւ կենաց այդ պայքարը բաւական երկար կը տեւէ թէեւ, բայց ո եւ է ոստիկան օգնութեան չի հասնիր։ Պատահական անցորդներ կը տեսնեն ոճրագործը եւ կը յաջողին զինքը բռնել։

Քաղաքական այս սպաննութեամբ, ֆաշիստ իշխողները կուզէին կոմկուսի Սամաքովի շրջանի վերջին գործիչէն ալ ազատել, որպէսզի կազմալուծուի այն ուժը, որը 15 տարի շարունակաբար իր քաղաք պետը պարտադրած էր պուրժուական իշխանութեան։

1925 Յունուար 2-ի առաւօտեան, Կրատէցի (Սլիվէնի գաւառ) բնակիչները արթննալով կը տեսնեն, որ շրջապատուած են։ Սլիվէնի զօրաբանակը գիւղը պաշարած եւ երթեւեկը արգիւտ է։ Ամէն տուն, պարտէզ ու այգի կը խուզարկուի, պահուած կոմունիստներ, զէնքեր եւ արգիլուած հրատարակութիւն կը փնտռեն։

Եւ հակառակ անոր, որ խուզարկութիւնները ոեւէ արդիւնք չեն տար, 60 հոգի կը ձերբակալուին, որոնք զիշերը սարսափելի ծեծի կ'ենթարկուին. Գիւղացիներէն երկու հոգի, Սթանչէլ եւ Տանիէլ Տիմիթրով՝ Ասթինաու գիւղին Բօտ «փախուստի փորձի միջոցին» ⁽¹⁾ կ'սպաննուին:

Սիւվէնր մէջ ալ երկու օր վերջ նոյնը տեղի կունենայ: Ճար տարարուեստի այս կեղըրոնին մէջ անլուր բռնութիւններ կը կատարուին: Ոստիկանական եւ զինուորական ջոկատներ տուն մը կը շրջապատեն, որուն մէջ ստացուած տեղեկութեանց համաձայն՝ «անլէկալ» անձնաւորութիւններ կը կարծուին պահուած ըլլալ: Թագստոցին մէջ գտնուողները ինքնապաշտպանութեան կը դիմեն: Կսկսուի հրացանաձգութիւն ներսէն եւ դուրսէն: Ոստիկանութիւնը կը դիմէ հրէջներու եւ տունը կայրէ: Կայրեն նաեւ անոր քովի տունը, ուր յաջողած էր ապաստանիլ թագնուածներէն մէկը: Այս վերջինը ծանրապէս վիրաւոր վիճակի մէջ զինւորները դուրս կը քաշեն եւ զխէն կրակելով կ'սպաննեն: Իսկ միւսը կայրի եւ դիակը կը գտնեն ածխացած վիճակի մէջ:

Գրեթէ միաժամանակ Սօնիայ շրջակայքը 18 տարեկան աղջկան մը դիակը կը գտնեն՝ վզէն երկտող մը կախուած, հետեւեալ մակագրութեամբ «հայրենիքի դաւաճանուհի, անցորդներ, թքէք վրան եւ հեռացէք»:

Յունուար 11-ին Տէպլու գիւղին մէջ (Պօրիսովկրատի գաւառ) հետեւեալ անձերը ձերբակալուած են. Թօսօ Իվան Գաւառաշուօյ, Անկէշ Արաւսա Կէրփասօյ, Սթոյլօ Գաւառաւսօյ, Իւրսան Կենէյ եւ Նիփօլա Հիւսօյ, որոնց ձերբակալման մասին առանց ո եւ է բացատրութիւն տալու իրենց տնեցիներուն, կը կապեն թեւերնին եւ Սօնիայ կը տանին:

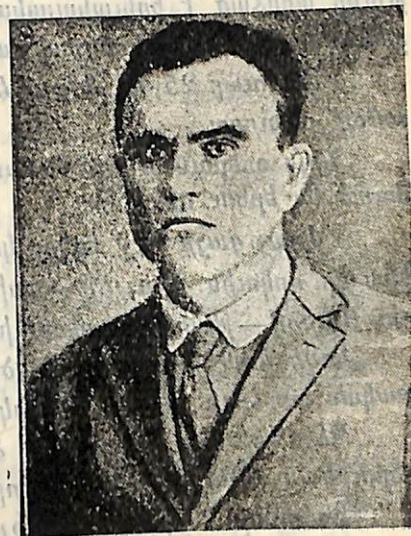
Հոսօյօյի եւ Պօրիսովկրատի գաւառներու ամբողջ բնակչութիւնը հրոսախուսբերու համակիր ու ապաստան տուող յայ-

¹⁾ Շատ մը քանակութեամբ եւ ձերբակալուածներ գիշերով կամ օր ցերեկով կ'սպաննուէին ու անմիջապէս բերքերը կը յայտարարէին քե...ը փախուստի փորձի միջոցին» գնդակահարուած է:

տարարուեցաւ: Այս շրջանի բոլոր հովիւներու խրճիթները, անասուններու պաշարով միասին այրուած են: Երկու գաւառամասերուն մէջ ալ կը վիտան զինւորներ եւ զաղտնի ոստիկաններ, որոնք գիւղերը կաւերեն ու կը քանդեն: Անոնք ահ ու սարսափի մէջ պահելով գիւղացիները, կը պարտադրեն, որ իրենց համար հաւկիթ, կարագ, հաւ, պանիր եւայլն հայթայթեն առատօրէն եւ ամէն օր:

Ամբողջ այդ շրջանը բանակատեղի մը կը յիշեցնէ, ուր կացութեան տէրը զինուորականութիւնն է: Զրպարտութեամբ բազմաթիւ գիւղացիներ ձերբակալուած են կամ «փախուստի փորձի միջոցին» սպաննուած:

Յունուար 18-ին Սօնիայի մէջ ոստիկանութիւնը երկու անիշխանականներ ձերբակալել կը փորձէ: Անոնք տուն մը կ'ապաստանին եւ այնտեղէն կը փորձեն պաշտպանուիլ: Տունը ոստիկանութեան կողմէ կը շրջապատուի եւ կայրուի: Այնտեղ ապաստանած անիշխանականներն ալ կոյրին:

Յունուար 19-ին Վրաշայի մէջ կը ձերբակալուին կոմկուսի նախկին անդամներէն 10 հոգի:

Յունուար 20-ին Ֆլորօզ գիւղին մէջ (Տուքնիցայի գաւառ) «փախուստի փորձի միջոցին» գիւղացի մը կը ձերբակալուի:

ԿԱՎՐԻՆ ԿԵՆԷՎ
Վրաթիւյի Երջանի ապստամբութեան ղեկավար, ի բացակայութեան 15 տարուայ բանտարկութեան դատապարտուած:

Յունուար 21ին ոստիկանութիւնը կը խուժէ Սեւրիէյօյի բարձրագոյն վարժարանը եւ ութը ուսանողներ կը ձերբակալէ, ամբաստանելով զանոնք, որ գաղտնի կազմակերպութեան կը պատկանին: Յունուար 22ին Բիրսօրի շրջակայքը երիտասարդի մը դիակը կը գտնուի, որուն կրծքին երկտող մը կախուած է. «Հայրենիքի դաւաճան»:

Յունուար 23ին Սօֆիայի մէջ ոստիկաններու կողմէ՝ ըսպաննուած է Թօսօրօյ ատաղձագործը: Նոյն օրը ուրիշ երեք բանուորներ ձերբակալուած են ու ահաբեկի ծեծէ մը վերջ բանտային հիւանդանոցը փոխադրուած:

Յունուար 24ին Պէրօկրասչիք քաղաքին մէջ ոստիկանութիւնը փորձած է երեւակայական «անլէկալներ» գտնել, եւ հրացանաձգութեան հետեւանքով քանի մը հոգի սպաննուած են:

Յունուար 25-ին Յիշիպէի մէջ փողոցը սպաննուած է Աֆօնօյ բանուորը:

Նոյն օրերուն Սիլիւսկրասի մէջ ծառէ մը կախուած գըտնուած են երկու դիակներ:

Վրաքցայի մէջ երկու կոմունիստներ ձերբակալուելով Սօֆիա կը ղրկուին. Գալչիյ — նախկին փոխ քաղաքապետ եւ Պօրիս Միքօյ — թաղապետական խորհրդի անդամ:

Լօվէչի մէջ ձերբակալուած են կոմունիստ մը թաղապետական խորհրդի անդամ եւ երկու հողագործականներ:

Պէրօ Գօնարէ գիւղին մէջ ձերբակալուած է 60 տարեկան ծերունի մը — Բալէշ Նիֆօրօյ, որը ծեծին տակ մեռած է:

Յունուար 27-ին Հաւօյօյի մէջ ձերբակալուած են փաստաբան մը եւ երկու բանուորներ — Տօյէյ ու Ճէֆօյ, որոնք տարած են Սօֆիա: Ոչ իրենց եւ ոչ ալ իրենց տնեցիներուն ըսուած են ձերբակալութեան պատճառները:

Նոյն օրը Մասրօյ գիւղին մէջ (Սօֆիայի շրջան) եօթը գիւղացիներ ձերբակալուած եւ մայրաքաղաք փոխադրուած են: Իյս վերջինները կ'ամբաստանուին Սերպիա ապաստանած պոլս-

կար փախստականներու հետ յարաբերութիւն պահած ըլլալու յանցանքով:

Չորս փաստաբաններ — Տօֆօ Տեօմէճիէյ, Տօֆօ Մեյօրան Տ. Արաւաւօյ եւ Տ Տ. Գօյչէ, Սեպտեմբերեան ապստամբութեան հետ կապ ունեցող դատի մը պաշտպանի հանգամանքով Լօւ քաղաքը կերթան, ուր դատավարութիւնը պիտի կատարուէր: Այստեղ անոնք ֆաշիստներու կողմէ կենթարկուին, կազմակերպուած փողոցային յարձակումի մը եւ վայրագօրէն կը ծեծուին: Այս մասին ներքին գործոց եւ արդարադատութեան նախարարներուն ուղղուած հեռագրական բողոքները անհետեւանք կը մընան:

Միեւնոյն ժամանակ կոմունիստ երեսփոխան եւ փաստաբան Տօքթ. Մաֆսիւօյի դէմ դաւադրութիւն կը սարքուի, տունը ռումբ կը նետուի, որը պատահաբար մարդկային զոհեր չի խլեր, թէեւ նիւթական մեծ վնասներ կը պատճառէ: Տօքթ. Մաֆսիւօյի դրան առջեւ երկտող մը գտնուած է հետեւեալ բովանդակութեամբ. «Մահ, դաւաճան Տօքթ. Մաֆսիւօյի»:

Յունուար 28-ին Գարմուպի կիմնագիծնէն 6 ուսանողներ կը ձերբակալուին եւ օր բանտը պահուելով կ'ենթարկուին անլուր տանջանքներու եւ չարչարանքներու ցոյց տալու համար երիտասարդ կոմունիստներու գաղտնի կազմակերպութեան առաջնորդը:

Փետրուար 13-ին ոստիկանութիւնը կը շրջապատէ Տեւի. Տօֆօ գիւղը (Ծօմէի գաւառ) տները կը խուզարկէ եւ զէնք կը փնտռէ: Ու հալառակ անոր, որ կառավարութեան կողմնակից մարդկանց տներէն միայն զէնքեր գտնուած են, կը ձերբակալին նախկին կոմկուսի անդամներէն 5 գիւղացիներ:

Նոյն օրը Ռուսնովի մէջ ոստիկանութեան կողմէ ձերբակալուած է անիշխանական մը:

Փետրուար 17-ին Սօֆիայի մէջ, թերթ գնած միջոցին ձեր-

բակալուած է Վրլլո Իվանով - կոմունիստ ուսուցիչ եւ թաղապետական խորհրդի անդամ, Յաջորդ առաւօտ անոր դիակը փողոցէն գտնուած է, ձեռքերն ու ոտքերը կոտորտած վիճակի մէջ եւ ամբողջ մարմինը վէրքերով ծածկուած:

Նոյն առաւօտ, երբ ամուսնոյն դիակը փողոցը կը նետուի, ուստիկան մը ներկայանալով Վրլլո Իվանովի կնոջ կը հարցնէ թէ արդեօք իր ամուսինը գինովնալու եւ գիշերները ունէն դուրս մնալու սովորութիւն ունէ՞ր:

Այսպիսի միջոցներով անոնք կուզեն հանրային կարծիքը մոլորեցնել, Իվանովի սպաննութեան գինովութեան պահուն

ՎՐԱՐՅԱՐ ԲԱՂԱՔԸ

Խորակոծուած եւ այրուած սեպեմբերեան դէպքերուն կառավարական գինուորներու կողմէ

գործուած աննշան ոճրի մը հանգամանքը տալով, որ ո եւ է քաղաքական բնոյթ չի կրեր: Բայց Իվանովի ընկերները շուտով կը տեղեկանան մոլութիւն մէջ գործուած այս քստմեցուցիչ ոճրին բոլոր մանրամասնութիւններուն:

Վերոյիշեալը բանտարկան զանգուածներէն չափազանց սիրուած դէմք մըն էր, որ մեծ ժողովրդականութիւն կը վայելէր: Ին

կուսակցականի իր հանգամանքը ենթադրել կուտար, թէ ան կը խողայ պատասխանատու դեր մը պրոլետարական շարժման մէջ: Եւ գաղտնիք կորզելու համար Իվանով կ'ենթարկուի այնպիսի ֆիզիքական տանջանքներու, որոնք մարդկային ուղեղը չի կրնար երեւակայել: Երբ սովորական բոլոր միջոցները ի զուր կ'անցնին եւ Իվանով կը շարունակէ քար լուծիւն պահել, մարդակերպ զազանները կը դիմեն այնպիսի զէնքերու, որոնց պատճառած ցաւի սաստկութեան միայն եւ միայն Իվանովի եր պիտի կարողանային տոկալ: Իրենց զոհին բերանը բանալ տալու համար, դահիճները շիկացած շամփուրներով դանդաղօրէն կը խարանեն սեռային գործարանները, մինչեւ որ բոլորովին այրին: Բժիշկը կը հաստատէ, որ այս ցաւը, ցաւերու ամենասարսափելին է: Բայց Վրլլո Իվանով քար լուծեան մէջ կը մեռնի: Այս հանգամանքը ապշեցուցած է եւ արսափեցուցած միաժամանակ, նոյնիսկ արհեստով դահիճները:

ՎԸԼԶՈ ԻՎԱՆՈՎ

Սպաննուած Փետր. 16ին

Փետրուար 14-ին Հ. Իվանովի փողոցներէն մէկուն մէջ,

ԷԼԷՆԱ ԿԻՉԵՎԱ

Կոմկուսի անդամ, բանիկ
մեջ կախուած, 925 փեր. 18

կածով, որ իր տան մէջ ապաստան տուած է «անլէկալ» անձի մը:

Փետրուար 20-ին Սօֆիա եւ Շումլին զանգուածային ձերբակալութիւններ կատարուած են այն պատճառաբանութեամբ, որ այդ վայրերուն մէջ «ըսաադրական կազմակերպութիւններ», «չէկաներ» եւայլն գոյութիւն ունին:

Ֆիլիպէի մէջ, փետրուար 23-ին երեկոյեան ժամը 8 9
հանրային ապահովութեան շէնքէն դուրս կը հանեն կոմունիստ
ուսուցիչ Տիմիթրէ Տաւադաթը, Թաշ-գաբուի բանտը փոխադ-
րելու պատրուակով: Ճամբան քաղաքին կեդրոնին մէջ կ'սպան-
նեն զինքը: Յաջորդ օրը յայտարարուեցաւ, որ Տաւադաթի ըն-
կերները յարձակում գործած են զինքը ազատելու համար եւ այդ

ոստիկանական լրտեսներու կողմէ սպառնալուծ է Տիւրքի Զահա-
րիէյ կոմունիստը, Թաղապետական խորհուրդի անդամ:

Փետրուար 19-ին Սօֆիա
 ձերբակալուած է եւ ոստիկանատան
 մէջ սպաննուած՝ Եղեմա Կիչեվա,
 յայտնի ճարտարապետ Կիչեվի կի-
 նը: Պաշտօնական տեղեկութեանց
 համաձայն, ան ինքզինքը կոխած է
 Բայց ֆաշիստներու գործելակերպն
 է այս: Անձնասպանութեան վերա-
 գրելով Կիչեվայի մահը, կը կարծեն
 թեթեւցած ըլլալ իրենց ուսերուն
 նստած ծանօտ տասնամիակաւ
 թեմէն: Եթէ մինչեւ իսկ ֆիզիքա-
 կան տանջանքներուն չի տոկալով

անձնասպան ալ եղած ըլլան, նորէն
այդ գազաններն են իր դահիճները:

Կիչեվա ձերբակալուած էր ամն կաս-

ՈՃՐԱԾԻՆ ԹՄԹԸ = 69 =

կռուին մէջ սպաննուած է. Մինչդեռ, ինչպէս որ ականատես ընկերները կը պատմեն, որոնք զացած էին հիւանդանոց Տապֆալովը հազուեցնելու համար, ան միայն մէկ զնդակ ստացած է եւ այն ալ ուղղակի ծոծրակէն:

Տասկալով, Տէտովօ գիւղին ժողովրդական ուսուցիչն էր, ան գիւղին մէջ սիրուած էր ու յարգուած, նոյնիսկ իր քաղաքական հակառակորդներէն։ Գիւղացիներու ցանկութեան զոհացում տալու համար երբ դիակը գիւղ կը փոխադրուի, որպէսզի այնտեղ թաղուի, ամբողջ գիւղը ոտքի կելլէ, բացի կառավարական չորս պաշտօնեաներէ։

Փետրուար 24-ին Վահանայի ոստիկանատան մէջ սպաննու-
ած է Րաէֆ ուսուցիչը:

Փետր. 26-ին զանգուածային ձերբակալութիւններ եղած են **Յէրսիկեան** քաղաքին մէջ: Ձերբակալուած են նաեւ շատ ուսանողներ, գաղտնի կազմակերպութեան պատկանելու ամբաստանութեամբ:

Փետր. 27-ին Հասֆոլօ քաղաքը ոստիկաններու եւ ղիւնոր-
ներու կողմէ կրկին կը պաշարուի. Խուզարկութիւններ կ'ըլլան.
Զէնք եւ «անլէկալ» անձեր կը փնտուռին. Շատեր կը ձերբակալեն
ու կը բանտարկեն: Ասոնց մէջ կը գտնուի նաեւ փաստաբան **Թո-
sor Դորեաֆօլ**:

Փետր. 28-ին հարմանլը քաղաքի սրճարաններէն մէկուն մէջ կ'սպաննուի Սփրիժաւ/աֆի կոմունիստը:

Մարտ 2-ին Վիներովե գիւղի մօտերը գտնուած է դիակը
Սթորա-Զակօրացի դերձակ-Կեօրի ԲեեՆի: Վերջինը քիչ ժա-
մանակ առաջ ձերբակալուած է եւ այնուհետեւ կարելի չէ եղած
տեղեկութիւններ ստանալ իր մասին:

Մարտ 10-ին Վառնայի մէջ սկսած է զանգուածօրէն ձերբակալուած կոմունիստներու դատավարութիւնը։ Այս դատի պաշտպան երկու փաստաբաններու տները ֆաշիստներու կողմէ ռումբեր նետուած են. հիւթական մեծ վնասներ պատճառելով։ Լսելով այս

դէպքը, մեղադրեալ կոմունիստները կ'որոշեն փաստաբաններու պաշտպանութիւնը մերժել, որպէսզի անոնք աւելի մեծ վտանգներու չենթարկուին. Մարտ 12-ին Պէրֆօլիցայի մէջ ձերբակալուած են 40 հոգի, Ֆէրտինանտի մէջ 20 հոգի, որոնցմէ 12ը կիններ:

Մարտ 16-ին Ֆիլիպպի մէջ մահափորձի ենթարկուած է մակեդոնացի ֆէտէրալիստ — Տօրթ. Աթմանասով:

Մարտ 18-ին Պէրֆօլիցայի մէջ սպաննուած է ուսանող Չէրնէվը:

Մարտ 20-ին եղած են զանգուածային ձերբակալութիւններ: Շումէնի մէջ 300 հոգի, Սթարա Ձակորայի մէջ 150 հոգի, Ռուսնուգի մէջ 60, Սէվլիէվոյի մէջ 50, Ֆիլիպպէ 40, Բլէվէն 12 (ուսանողներ), Սօֆիա 30, Սամաքով 60, Վառնա 40 են:

Մարտ 22ին Էլէնայի մէջ սպաննուած է կոմունիստ մը:

Մարտ 23 Սամաքովի մէջ սպաննուած է Հրիսթով կոմունիստը:

Նոյն օրը հրացանաձգութեան ընթացքին Սօֆիայի մէջ սպաննուած է ուսուցիչ Ի. Տօրոսիէվ կոմունիստը:

Մարտ 27ին Սօֆիայի մէջ ոստիկան լրտեսի մը կողմէ ըսպաննուած է Ա. Սիմէօնովը:

Մարտ 28-ին Ռուսնուգի մէջ կռուի ընթացքին սպաննուած են Կառուկանով եւ Վերաքիսֆօվա: Վերջինը Թրնովոյէն յայտնի կոմունիստ ուսուցչուհի մըն է, որ երկար տարիներ պաշտօնավարած է շատ մը գիւղերու եւ քաղաքներու մէջ:

Իր ունեցած յեղափոխական կոմունիստական գործունէութեան համար դպրոցէն վտարուած եւ պաշտօնանկ եղած է: Սակայն ան չէ ընկրկած հալածանքներուն առջեւ եւ շարունակած է գործել աւելի մեծ թափով ու եռանդով: Անլէկալ կոմկուսի Շումէնի նահանգային կօմիտէի անդամ, ան հետապնդուած է տասնեակ մը գաղտնի ոստիկաններու կողմէ: Տեսնելով որ չի կրնար գործել կ'անցնի Ռուսնուգ, ուր կաղմակերպած է «կոմսօմօլը»,

(երիտասարդ կոմունիստներու կազմակերպութիւնը) եւ անոր աշխատանքներուն մասնակցած: Սակայն ոստիկանութիւնը կը գտնէ իր հետքը: Բնակած տունը կը պաշարուի: Յեղափոխական պայքարին մէջ մարզուած կոմունիստուհին կը նախընտրէ խիզախաբար պատնէշին վրայ իյնալ, քան դահիճներուն յանձնուիլ: Լոկար զինեալ ընդդիմութենէ վերջ, հրացանաձգութեան պահուն, Բիսքովա կ'իյնայ ֆաշիստներու զնդակէն:

Մարտ 29-ին Սօֆիայի մէջ երկու կոմունիստներ սպաննուած են եւ զանգուածային ձերբակալութիւններ եղած:

Մարտ 30-ին ամբողջ երկրին մէջ ձերբակալութիւններ կատարուած են:

Հակառակ այս հալածանքներուն, կեղեքումներուն, ճնշումներուն ու ըսպաննութիւններուն, աշխատաւորական զանգուածները կը պահեն իրենց արիութիւնը եւ ամէն անգամ որ առիթ ներկայանայ կարտայայտուին:

Վերեւ յիշուած դէպքերը մէկ ոչինչ մասն են միայն Յունար-Մարտի ընթացքին կատարուած սարսափներուն որոնք կը ստիպէին ենթակաները դիմելու ծայրայեղ միջոցներու, զգաստացնելու համար «քոֆէսօր» մարդակերպ գազանները:

Վ Ե Ր Ա Բ Ի Ս Ք Օ Վ Ա

Պատկերի վրայ Յանգովի զինուորացիներու գեմ

12

ԵՐԿՈՒ ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐ

Երեսփոխան Բեթօլի յուղարկաւորութիւնը ժողովրդական հսկայ ցոյց մըն էր անոր սպաննիչ-ֆաշիստներուն դէմ:

Տեսնելով որ, մինչեւ այդ գործադրուած բռնութիւնները չեն կարողացած ահաբեկել ժողովրդային զանգուածները, զինուորական իշխանութիւնը նոր հրամանագիր մը հանեց, որը արհիւկզակ Յակոբի ընթիմը բնորոշող իւրայատուկ վաւերագիր մըն է:

«Զինուորական իշխանութիւնները կ'զգուշացնեն քաղաքներու եւ գիւղերու յարգելի բնակիչները, որ հետեւակ եւ հեծեալազօրք պահակները, ինչպէս նաեւ բոլոր զօրամասերը, որոնք կարգն ու կանոնը, օրէնքը պահպանելու եւ ապրտամբութիւնները զսպելու սահմանուած են, արտօնուած են առանց ու եւ է ազդարարութեան զէնք գործածել բոլոր անոնց դէմ, որոնք հրապարակներու վրայ կամ սրահներու մէջ կը հաւաքուին:

Անոնք արտօնուած են նաեւ զէնք գործածել բոլոր անոնց դէմ, որոնք ապստամբութիւններու կամ անկարգութիւններու կը մասնակցին:

Այս հրամանագրով բնակչութիւնը ազդարարուած կը նկատուի, գէպքերու վայրերուն մէջ ուրիշ ոչ մէկ զզուշացում տեղի չունենար:

Զինուորները անմիջապէս զէնք կը գործածեն բոլորին դէմ»:

Կանխամտածուած բռնութիւնները եւ կազմակերպուած ջարդերը, սպաննութիւնները պատկերացնող տարբեր վաւերագիր մըն ալ պատերազմական նախարարին կողմէ տրուած զաղտնի հրամանն է, որը արտասահմանի մէջ լոյս տեսաւ եւ որը իր ժամանակին «հերքուեցաւ» իշխանութեանց կողմէ:

«Հողագործական միութեան եւ կոմունիստներու գէմ միասնական պայքար

մղելու համար, բոլոր պահակազօրքերը եւ զինուորական մասերը պարտաւոր են կառավարական կուսակցութեան տեղական ղեկավարներուն հետ սերտ յարաբերութիւններ պահել:

Հողագործականներու եւ կոմունիստներու դէմ պէտք է անհնախիստ միջոցներու զինուէլ, ոչնչացնելով գլխաւորապէս մտաւորականները

ձախ հոսանքի յայտնի ղեկավարները: Անհրաժեշտ է

կարելի եղածին չափ շուտ կազմել այդ մարդկանց ցանկերը:

Որպէսզի, հարկ եղած պարագային, երբ անոնց դէմ արշաւանքը ըսկրտի, կարելի ըլլայ բոլոր ղեկավարները սպաննել, անկախ այն հանգամանքէն, թէ յանցաւոր են կամ ոչ:

Ամենափոքր անկարգութիւն սկսող վայրերուն մէջ, քանտարկուած բոլոր քաղաքական յանցաւորները եւ անոնց օժանդակողները պէտք է առանց խնայելու գնդակահարել:

ՍԻՄԻԹԻ ԿԻՉԵՎ, Սօֆիայի Երջանի յեղափոխական կոմիտէի անդամ, ձեռքակալուած միջոցին անձնատպան եղած, 925 Սեպտ. 21ին

Նոյն ձևով պետք է վարուիլ նաև տնոնց
ընտանիքներուն հետ:

Եթէ ապստամբները կամ անդէկայները տան
մը մէջ գտնուին իշխանութեանց կողմէ տաւրոգ
զօներ չի տրուելու համար, պէտք է տունը այ-
րել:

Զօրամասերը անհրաժեշտ է, որ իրենց տրա-
մադրութեան տակ հրշէջ մեքենաներ ունենան,
տներէն ներս քարիւղ սրտկելու համար:

Պէտք է մասնաւոր ցուցատախտակներ պատ-
րաստել հետեւեալ բովանդակութեամբ. — «Զօր-
վար... Սօֆիայէն (կամ ուրիշ ու եւ է տեղէ) կը
մոտենայ այսքան թւով ձիաւոր, հետեւի ու
թնդանօթածիւղ զինուորներով: Ուրիշ կեդրոնէ մը
կը մօտենայ յայտնի խմբապետ...» եւ այլն եւ
այլն:

Այս ցուցատախտակները մէկ կողմէ կառա-
վարական զօրքերու բարոյականը բարձրացնելու
պիտի ծառայեն, միւս կողմէ ալ թշնամիները յու-
ստիքիլու:

Ապստամբները պէտք է գնդակահարել իրենց
զաղափարակիցներու ներկայութեան եւ հանրա-
յին տեղերու մէջ:

Բոլոր լուրջ հարցերու կարգադրութեան հա-
մար պէտք է խորհրդակցիլ սպաներուն հետ եւ
անոնց հաւանութիւնը առնել:

Պահակախմբերու պետը պէտք է ապստամբ
վայրերուն մէջ պաշարման վիճակ յայտարարէ եւ
կառավարութեան վստահելի մարդիկը զօրակոչի
ենթարկէ:

Իւրաքանչիւր գերի տունուած թշնամի պէտք
է 24 ժամուայ մէջ դնդակահարել:

Սպաներուն չի հնազանդողները մահուան
դատաւարտել:

Մահապատժի կենթարկուին նաև բոլոր ա-
նոնք, որոնք այս հրամանագրի մասին ոեւ է բան
կը հաղորդեն:

Այսպիսի ծանրակշիռ հանգամանք եւ մեծ պատասխանա-
տուութիւն ունեցող ջարդարարագիր-հրամանագրի գոյութիւնը
բնականօրէն պիտի «հերքուէր»: Սակայն Ապրիլեան եւ Մայիսեան
դէպքերէն վերջ անոր ճշտութեան մասին այլեւս կասկածներ չի
մնացին:

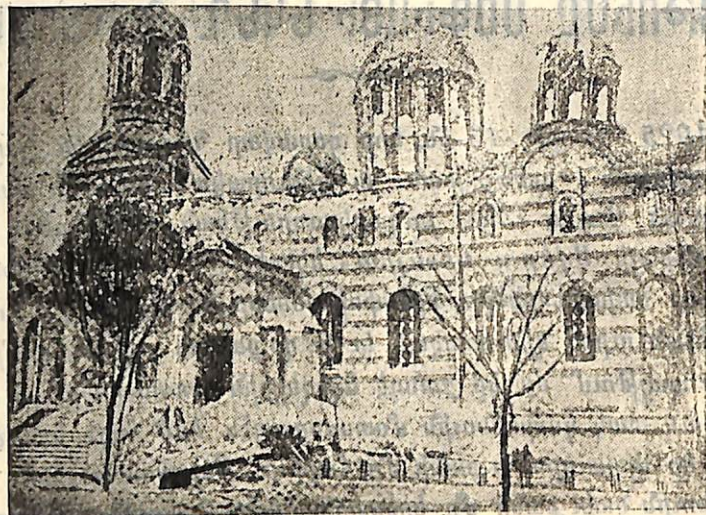
Իշխանութիւնը, մանաւանդ՝ այսպէս կոչուած «անպառասխա-
նատու գործօնները» այս հրամանագրի բովանդակած բոլոր տրա-
մադրութիւնները կէտ առ կէտ գործադրեցին:

Նախապէս պատրաստուած ցանկերու համաձայն, նսնոնք
սպաննեցին բոլոր ղեկավարները. «անկախ այն հանգամանքէն,
թէ, յանցաւոր են կամ ոչ»:

Առանց խնայելու ոչնչացուցին բանտարկուած կոմունիստնե-
րը, ինչպէս նաև անոնց բոլոր օժանդակողները եւ ապաստան
տուղները: Այսպէս վարուեցան նաև անոնց ընտանիքներուն
հետ: Այրեցին եւ կործանեցին անոնց տները, գործադրութեան
դնելով ծանօթ հրամանագրի բոլոր տրամադրութիւնները:

Հինգ օր շարունակ երկաթուղիի ու փոստ-հեռագրի շարժումը դադարած էր: Երկիրը արտաքին աշխարհէն կտրուած էր: Այս միջոցին, «կառավարական գունդը», բաղկացած հաւատարիմ պահեստի սպաներէ, գազանացած Մակեդոնացիներէ, վրանկէլիստներէ եւայլն, իրեն աջակից եւ գործակից ունենալով բանակը, պահակազօրքը եւ լրտեսները, առանց դատաւարութեան, մորթեցին, սպաննեցին, զնդակահարեցին:

Սօֆիայի Սվ. Նեքիլիա եկեղեցիին սօր հանուած 925 Ապրիլ 16ին

Կառավարական բանակի այս «աշխատանքը» յատուկ է 2 իւլի/իւլիանի շրջանին եւ նոյն իսկ զայն կը գերազանցէ այն հանգամանքով, որ գազանային վայրագութիւնները կը գործադրուին սեփական ժողովրդին վրայ:

Սարսափը իր թեւերը տարածեց Սօֆիայի շրջանները, քաղաքներէն դէպի գիւղերը: Արիւնոտ ալիքը ընդգրկեց ամբողջ երկիրը:

Իշխանութեան յառաջացուցած այս զոհումին որպէս մեղմա-

ցուցիչ պատճառ ծառայեց Ռօֆիայի եկեղեցիի մէջ տեղի ունեցած պայթումը:

Այսպէսով, կառավարութիւնը կարողացաւ ո եւ է արդարացում գտնել: Ան կարողացաւ իր նախապէս ծրագրած շարքը անարգել գործադրել, քանի որ առիթը աւելի քան նպատակայարմար էր: Եւ սակայն հանրային կարծիքին առջեւ բոլորովին մաքուր դուրս գալու, բացարձակապէս արդարանալու համար, փաստերու եւ ըստոյզ ու վաւերական տեղեկութիւններու գոյութեան պակասին առջեւ, անհրաժեշտ էր այդպիսիներ հնարել: Օր մըն ալ յայտարարեցաւ, որ պայթումը ազդանշան էր պօլշեվիկեան յեղափոխութեան: Յայտարարուեցաւ, որ պայթումը յղացուած եւ կազմակերպուած է «Մոսկուայի գործակալներու» կողմէ, որոնք որոշած են Պուլկարիան բռնկցնել եւ այսպէսով բոցավառել պալքանեան երկիրները եւ ամբողջ Եւրոպան: Այս «աննախնիաց յայտնութիւնները» անմիջապէս ողողեցին ամբողջ մամուլի էջերը:

Իր ըսածները փաստելու համար, Յանքով ցոյց կուտայ երկրին մէջ գոյութիւն ունեցող *անշէկալ կազմակերպութիւններ*: Սակայն երկրի մը մէջ, ուր կառավարութիւնը ցրուած է բանւորական բոլոր կազմակերպութիւնները, ուր ան քաղաքի եւ գիւղի աշխատւորութիւնը զրկած է իր բոլոր իրաւունքներէն, ուր փակուած են բոլոր ճանապարհները, որոնց միջոցաւ բանւորութիւնը կրնար պաշտպանել իր ազատութիւնը եւ պայքարիլ իր շահերու ի նպաստ, շատ բնական է եւ հասկնալի, որ պիտի ստեղծուէն *անշէկալ կազմակերպութիւններ*: Այս կացութեան առջեւ կառավարութիւնը կը յայտարարէ նաեւ, որ անլէկալ գետնի վրայ գործող տարրերը *հրօտ/ստակ սն ախտ* կը պատրաստեն, կը զինուին եւ հրոսախմբեր կը կազմակերպեն, իշխանութեան դէմ պայքարելու համար:

Բռնապետական ըէժիմի մը տակ—ինչպիսին է Յանքով—Լէպիչէվի ըէժիմը— երբ առանց յանցանքի, առանց փաստերու, առանց դատի ու դատաւարութեան կը ձերբակալուին հարիւրաւոր

կիններ, երախաներ, ծերեր, կը բանտարկուին բոլորովին անմեղ մարդիկ, որոնք կենթարկուին սարսափելի տանջանքներու, չար-չարանքներու եւ մահացումի, բնականօրէն ընդդիմութիւն ցոյց պիտի տան ննթակաները եւ ինքնապաշտպանութեան դիմեն:

Այսպէսով, երեւան կուգան հրոսախմբեր եւ զանազան առիթներով մահափորձեր կը կատարուին, պաշտպանուելու համար կառավարական յայտնի եւ գաղտնի գազանացած գործակալներուն դէմ:

Ու կառավարութիւնը կը հնարէ փաստաթղթեր, որոնք կը հաստատեն պօլշեվիկեան դաւադրութիւնը քօմինթէրնի եւ Խ. Ռուսաստանի կողմէ: Մամուլին մէջ լոյս տեսան քօմինթէրնի յատուկ թղթի վրայ տպուած, ստորագրուած ու կնքուած փաստաթղթեր: Սակայն ինչպէս միշտ, այս անգամ ալ այդ «փաստաթղթերը» ռուս հակայեղափոխականներու «մասնագէտները» շինած էին, Կեղծուած «փաստաթղթերու» տպարանը Պերլին կը գտնուէր: Այդ գործին գլուխը կանգնած էր ու կը ղեկավարէր ռուս միապետական Տրուժիլովսկին, որը ամբողջ ռրամատիրական աշխարհին «պօլշեվիկեան փաստաթղթեր» կը հայթայթէ ⁽¹⁾: 1925ին Պերլինի ոստիկանութիւնը երեւան հանեց հակապօլշեվիկեան բոլոր կառավարութիւններու այս կարեւոր գործակցին աշխատանոցը, ուր խուզարկութեան ընթացքին կը գտնեն քօմինթէրնի եւ սովիէթական կեղծուած պլանքներ, կնիքներ եւայլն:

Չերքակալուած այս կեղծարարը կը խոստովանի, թէ ինք պատրաստած է նաեւ փաստաթղթեր՝ Սօֆիայի կառավարութեան ապսպրանքով ⁽²⁾:

Նմանօրինակ կեղծ «փաստաթուղթերու», Մոսկուայի ծրա-

¹⁾ «Պօլշեվիկեան փաստաթղթեր» հայրաքոյող խմբակ մըն ալ երեւան ելաւ: Վերջէն Բաքուի մէջ:

²⁾ 1927-ի գարնան Տրուժիլովսկի փորձեց գաղտնի կերպով Խ. Միւրքեան սահմանը անցնիլ սակայն ձերբակալուեցաւ եւ գնդակահարուեալ զաւապարտուեցաւ: Դաւաճարութեան ընթացքին՝ ան կարեւոր յայտնութիւններ ըրաւ: Խոստովանեցաւ նաեւ թէ ինք է պատրաստած Ցանկովի կառավարութեան կեղծ փաստաթղթերը:

գիրներու» հրապարակումը արդէն որոշապէս կը յայտնաբերէր կառավարութեան իսկական ձգտումը:

Պայթումէն վերջ ձեռք առնուած բոլոր միջոցներով կառավարութիւնը որոշած էր միանգամ ընդ միշտ ազատուիլ «Կոմունիստական վտանգէն»: Այս ծրագրին գործադրութեան համար անխուսափելիօրէն պիտի հնարուէր, ստեղծուէր տարբեր «դէպք» մը, եթէ մինչեւ իսկ եկեղեցիին մէջ կատարուած մահափորձը չի պատահէր:

ԳՕԷՎ, ՖՐԻՏՄԱՆ ԵՆ ԶԱԿՕՐԷՐԻ

Ռոնէ կախուեցան, եկեղեցիի մահափորձի որպէս հետիւնակ:

Ի զուր են կառավարութեան ջանքերը այդ բոլորի պատասխանատուութիւնը նետելու համար կոմկուսի եւ քօմինթէրնի վերայ: Միջազգային աշխատաւորութիւնը շատ լաւ գիտէ կոմկուսի գործելակերպը եւ քօմինթէրնի ուղեգիծը դասակարգային պայքարին մէջ:

«Սյ. Նէսէշիա եկեղեցիին մէջ կատարուած մահափորձը սքանչելի առիթ մը ստեղծեց, նախապէս կազմակերպուած ջարդը բացայայտօրէն իրականացնելու համար։

Պուկարիայէն ազատուած քաղաքական տարագիր մը հետեւեալ տեղեկութիւնները կուտայ սպիտակ տէրօրի մասին։

«Զոհերը կ'ենթարկուին զանազան տանջանքներու։ Քառահուն խարազանով կը ծեծուին, մատերու եղունգները կը քաշեն կամ անոնց տակ փայտի կտորներ կը խրեն։ Ոտքերնուն գասեր կը գամեն։ Մարմինն դիւրաբեկ անդամներն ու յօդուածները պրկելով կը կոտորեն։ Կանանց ստիւքները մասնաւոր զործիքով կը սեղմեն, միւս կողմէն որ ենթական նուաղի ու իյնայ։ Երբ բոլոր այս միջոցներով չեն յաջողիր խոստովանութիւններ առնել, կը դիմեն ուրիշ միջոցներու։ Բանտարկեալներէն ոմանց կը պարտաւորեն իրենց գերեզմանները փորել, սպառնալով որ պիտի զոհաբերուին։ Եւ երբ այս միջոցն ալ անզօր կը մնայ ու եւ չարդիւնք ձեռք բերելու տեսակէտէն, այն ատեն հաշիւնին կը մաքրեն, կ'սպաննեն։

Եսպիսի տանջանքներու ենթարկուեցաւ Գազանհիէլ անունով բանտարկեալ մը։ Ան գիշեր մը դուրս հանուեցաւ եւ այնքան չարչարած էին, որ ամբողջ մարմինը սեւ բիծերով ծածկուած էր։

Ճերբակալուածներէն ոմանք չի կարողանալով տոկալ այս տանջանքներուն, կը խեղադարձուին։

Մահափորձէն վերջ Սօֆիայի մէջ ձերբակալուածներու թիւը 200 էն աւելի էր։ Միայն հանրային ապահովութեան շէնքին մէջ 1000 հոգի կային»։

Մահափորձին օրը Սօֆիայի մէջ սպաննուածներու թիւը կը հասնի 500ի։ Այս տեսարանին առջեւ, պուկար զինուորները կը մերժեն լրենց եղբայրներուն դէմ զէնք գործածել, որու հետեւանքով, յս աշխատանքին կը լծուին եւ մեծ ախորժակով իրենց զոհներուն լրայ կը յարձակին պուկար արինուռուտ զօրավար Բըրօթօկէրօ ի մակեդոնական դահիճները։

Ամբողջ Պուկարիոյ մէջ այդ շրջանին ձերբակալուած են

մօտաւորապէս 25,000 հոգի։

Կառավարութիւնը այս միջոցներով կը կարծէ թէ պիտի կարողանայ ջնջել կոմունիստական ուրուականը, սակայն ի գո՞ր։ Պատմութեան անիւր չէ կարելի յետ դարձնել։ Բանտրութիւնը անսայթաք կը շարունակէ իր ճանապարհով ընթանալ եւ հեռու չէ այն օրը, երբ դրամատիրական աշխարհը իր իսկ գործած ոճիւրներուն տակ պիտի թաղուի։

Իվան Միլանով — սպայ-ավիատոր:

Իվան Նէտէլքով, Շապլին — փոստի տնօրէնութեան բաժնի նախկին պետ, հրապարակագիր, նախկին կոմկուսի անդամ:

Անթոն Իվանով — բանուոր, նախկին կոմկուսի կեդր. կոմիտէի անդամ: Բանուոր կը գտնուէր 1923-ի Սեպտ. 12-ին ի վեր:

Վլատիմիր Պլակոէվ — փաստաբան, Պուլկար բանուորական սոցիալիստական կուսակցութեան եւ Պուլկար կոմկուսի հիմնադիր Տիմիթըր Պլակոէվի որդին:

Պլակոյ Զահարիէվ — ուսուցիչ, դատապարտուած եւ բանտին մէջ սպաննուած, նախկին կոմկուսի անդամ:

Իվան Բաշով — փաստաբան եւ իր կինը՝ Տօքթ. Լուիզա Բաշովա, բժշկուհի, նախկին կոմկուսի անդամներ:

Մարքո Բասով — ուսանող:

Ժէքօ Տիմիթրով — բանուոր. արհեստակցական միութիւններու կեդրոնի քարտուղար, նախկին կոմկուսի անդամ:

Սթէֆան Մանով — յայտնի փաստաբան, նախկին կոմունիստ երեսփոխան:

Իւրտան Ապաճիէվ — նախարարական խորհրդի նախկին քարտուղար, հողագործական:

Թրիֆօն Գունէվ, Լաճէճէօ — փաստաբան, բանաստեղծ եւ հրապարակագիր, հողագործական:

Հրիսթօ Եասէնով — բանաստեղծ եւ գրագէտ:

Տօքթ. Բէթըր Միհօվ — փաստաբան, Սօֆիայի նահանգային դատարանի եւ պետական ատեանի նախկին նախագահ, նախկին հողագործական նախարարներու պաշտպան:

Հազարապետ Ասէն Ակով — ավիատոր:

Հազարապետ Կէօրկի Քօչէվ — 15 տարուայ բանտարկութեան դատապարտուած եւ բանտին մէջ սպաննուած:

Օթօ Նէհէլէս — գերմանացի, գիւղացիական ժողովրդական համագործակցականի նախկին տնօրէն:

Գօրտով — Սօֆիայի պանք Ժէնէրալի նախկին տնօրէն. Պուլկարիոյ դրամատնային յայտնի դէմքերէն մէկը:

Սօֆիայի ոստիկանական տնօրէնութեան մօտ ձերբակալւած են նաեւ հետեւեալ անձերը:

Յանքօ Պաքալով (այժմ մեռած) — ժողովրդական բանաստեղծ, լուսւորութեան նախկին նախարար, հողագործական միութեան կեդր. կոմիտէի քարտուղար. Իր կինը սպաննուած:

Իվան Նէտէլքովի կինը նոյնպէս սպաննուած:

Անա՝ Մայմոնքովա — ուսուցչուհի, պուլկար կոմկուսի կից կազմակերպուած կիներու բաժնի օրկանի երկարամեայ խմբագրապետուհի:

Գաւնէվա — ուսուցչուհի, եւ ուրիշ շատեր:

Ձերբակալուած կիներու թիւը 100-էն աւելի է:

Այս ժամանակամիջոցին սպաննուածներու թիւը շատ մեծ է. ներկայ անուանացանկին մէջ յիշուած են անոնք միայն, որոնք յայտնի դէմքեր են քաղաքական եւ հասարակական ասպարէզներուն վրայ:

Ասոնցմէ զատ, ինկան նաեւ հազարաւոր բանուորներ, որոնք խիզախօրէն իջեր էին պայքարի ասպարէզ, փշրելու համար բռնութեան շղթան: Ասոնցմէ շատերուն անուններն ու գերեզմանները անծանօթ կը մնան:

Պրուետարական իրաւակարգը իր կարմիր պանթէօնին մէջ առաջին տեղը պիտի տայ ասոնց, անյայտութեան մէջ կորած այս կարմիր մարտիկներուն:

ԱՆԱ ՄԱՅՄՈՆԻՆԻՔՕՎԱ

Կոմկուսի կից բաժնի ղեկավար, սպաննուած

15

ԶԱՐԴԸ ԿԸ ԶԱՐՈՒՆԱՎՈՒԻ

«Կարգը վերահաստատելու համար» կանչուած զինուորները ազատ արձակելէ առաջ, Մայիս 31-ին, պուլկար զխակերները նոր արշաւանք մը կազմակերպեցին, որպէսզի կոմունիստական եւ ձախ հողագործականներու շարժման նախկին մասնակցողներու վերջին մնացորդներն ալ սպաննեն։ Կառավարութիւնը ձեռնարկեց ընդհանուր խուզարկութեան։ Մայրաքաղաքի բոլոր տրոններն ու փողոցները շրջապատուած էին։ Սրտաքին աշխարհին հետ կապը կտրուած։ Միայն օտար պետութիւններու ներկայացուցիչները արտօնուած էին, ու եւ է շարժում կատարել։ Ոչ մէկ թերթ հրատարակուեցաւ։ Նոյնիսկ դեղարանները փակ մնացին։ Այդ օրը շատ մը ընտանիքներ առանց հացի են մնացած։ Այս խուզարկութեանց ընթացքին որսած են 800 հոգի եւս, եւ ինչպէս հեռագրական գործակալութիւնները կը հաղորդեն «բանտի բակին մէջ հրացանաձգութիւն լսուած է»։

Շրջաններու մէջ ալ աւելի լաւ չէր կեանքը։

Ամէն օր հեռագրական գործակալութիւնները «փախուստի փորձի միջոցին» գնդակահարուածներու մասին նոր լուրեր կը հաղորդեն։

Բանտարկեալները փոխադրողներուն վրայ յարձակումներ կը գործուին «անծանօթներու» կողմէ, բայց այս դէպքերու ատեն շարունակ եւ միայն բանտարկեալները կ'սպաննուին, իսկ փոխադ-

րող պահակ զինուորներն ու ոստիկանները «անծանօթներու» զընդակներէն չեն ազդուիր...։ Ամէն օր նոր լուրեր կ'ստացուին երեւանի հանուած «դաւադիրներու», «գողերու» եւ «անձնասպան» եղած ուսանողներու, կիմ'նազիստներու եւ ուսանողներու մասին։

Վառնայի մէջ, խումբ մը գաղտնի ոստիկաններ ու սպաներ առաջնորդութեամբ հեծելազօրքի հազարապետ եւ կառավարական աւագակախմբի երեսփոխան Գէմիլէվի, գիշերով կը մըտնեն նախկին կոմունիստներու եւ հողագործականներու տները, դուրս կը քաշեն զանոնք եւ գիշերուան մթութեան մէջ կ'անյայտացնեն...։ Կ'սպաննեն։ Քանի մը օր շարունակաբար ճիւղային այս դերը խաղալէ վերջ, կարեւոր «մաքրագործում» կատարած ըլլալու գոհունակութեամբ «հերոս» երեսփոխանը Ռուսնուգ կը մեկնի։ Կայարան չերթան արիւնոտ տրամի երկրորդական դերակատարները, իրենց յաղթական առաջնորդին ողջերթ մաղթելու...։

Ռուսնուգի մէջ Մայիս 1-ին քանի մը հոգի, որոնց ինքնուրուք միջոցաւ օրս յէ յայտնուած, քանի որ կառավարական գործակալներն են, կը յարձակին հանրային ապահովութեան շէնքին վրայ եւ կը սպաննեն այնտեղ արգելափակուած Ռուսնուգի հետեւեալ քաղաքացիները։

Նայտէն Գիրօլ— փաստաբան, նախկին կոմունիստ երեսփոխան եւ քաղաքապետ։

Մինչօ Թօփալօլ— դիրձակ, նախկին փոխ քաղաքապետ։
Յիլիփ Բաքովսքի— «սօքօլ» ապահովագրական ընկերութեան գործակալ։

Կէօրկի Թօքուշէվ— թաղապետական խորհուրդի անդամ։

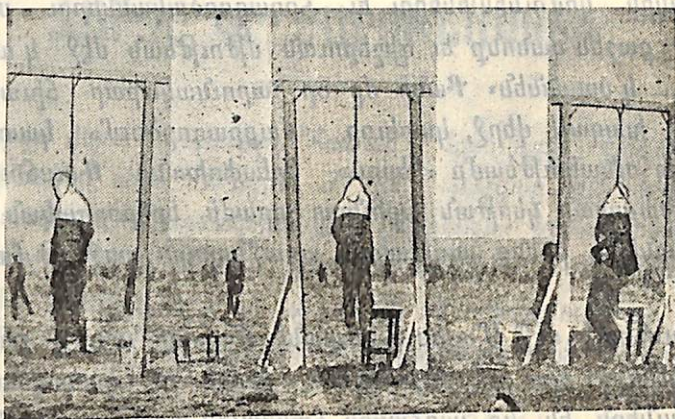
Անկէլօլ եւ Թիւթիւնճիէվ— փաստաբաններ։

Այէքսանդր Աթանասով— փաստաբան, Ռուսնուգի մէջ կոմունիզմի «հայրը»։

Բացի ասոնցմէ, վեց հոգի ալ ծանրապէս վիրաւորուած են ու հիւանդանոց փոխադրուած։

Այս դէպքը յառաջացուցած է շատ մեծ զայրոյթ եւ զգուանք արհասարակ ժողովրդական բոլոր խաւերուն մէջ, առանց կուսակցական խտրութեան:

Ֆիլիպէյի, Սամաքովի, Բլէվէնի, Սէվիլեօյի, Թրօեանի, Վիտինի, Ռուսնուգի, Վառնայի, Պուրկազի, Գարնօպաթի, Սիվէնի, Զթարա-Զակօրայի, Վրաթցայի, Ֆէրտինանտի եւ *սփռոյջ Պուշկարիոյ* քաղաքներու եւ մեծ գիւղերու բանտերը լեցուած են

Գեւել, Ֆրեսման, Զակօրայի կախադաններու վրայ

ձերբակալուած մտաւորականներով, բանւորներով, արհեստավորներով, գիւղացիներով, կիներով եւ պատանիներով: Զինւորական ատեաններու համար գործունէութեան ընդարձակ ասպարէզ բացուած է: Ամէն օր մահուան վճիռներ կ'արձակուին: Դատախազները բոլոր դատապարտեալներուն համար մահապատիժ կը պահանջեն: Հարցաքննութիւնները հապճեպով կը վերջանան: Եկեղեցիին մէջ կատարուող մահափորձին որպէս մեղսակիցներ, 8 հոգի մահուան դատապարտուած են, որոնցմէ հինգը դատարան չի ներկայացած սպաննուած են, ու անոնց մահէն վերջ նորէն մահուան դատապարտուած: Մնացեալ երեք հոգիներէն մէկը Ֆրան-

սուհի մըն է-Ասէրա Նիֆօլօլս եւ ուրիշ մը Ֆրանսայի քաղաքացի:

Մահապատիժի ենթարկուողներու թիւը մեծ է, առանց հաշուելու ցմահ բանտարկութեան դատապարտուածները:

Ապրիլեան մահափորձէն վերջ ստեղծուած դժոխային կացութիւնը մասամբ կը պարզուի նաեւ հետեւեալ տեղեկութիւններով, որոնք ստացուած են Պուկարիայէն:

«Երկիրը սպիտակ տէրօրի շրջան մը կանցնէ, որը շատ լայն համեմատութիւններ ստացած է: Բացի հազարաւոր կոմունիստներէ եւ հողագործականներէ, սպիտակ տէրօրին զոհ գացին նաեւ այնպիսի մարդիկ, որոնք վերջիններուն հետ ունէին առնչութիւն չեն ունեցած. կը կոտորուին բանւորներ, գիւղացիներ եւ մտաւորականներ պարզ այն պատճառաւ միայն, որ բանւոր են, գիւղացի կամ մտաւորական՝ առանց կոմունիստ կամ հողագործական ըլլալու»:

Սպիտակ տէրօրը պուրժուազիի ծոցէն ալ զոհեր խլեց: Օրհրապարակագիր Հերպսթ, Գոէշ եւայլն:

Սօֆիայի կոմունիստներէն մաս մը, Ապրիլ 17-ին կապուած ձեռքերով տարուած են Նրդ զօրաբանակի ճաշասրահ, եւ այնտեղ մորթուած: Ասոնց մէջ են գտնուած Ժեֆօ Տիմիրչօւ, Լ. Դանսէշ, Վ. Կեօրկիեւի եւայլն: Բոլորը 42 հոգի:

1925 Յունիս 9-ին (Յանքովի պետական հարուածի երկրորդ տարելիցին) Սօֆիայի գերեզմանատան մէջ սպաննուած են 20 հոգի, որոնց մէջ գտնուած են Կէնօ Բեքօւ - Վառնայէն, Անա Մայմունքովա եւայլն:

Մինչեւ հիմայ յիշուածներէն զատ, Սօֆիայի մէջ սպաննուած են նաեւ -

Վասիլ Լէնքով-երկաթագործ:

Կրիկօր Տիմիթրով-գործաւոր:

Պրայքօ Լուքով-փաստաբան:

Սթէֆան Տիմօւ-պաշտօնեայ:

Իվան Ո'անօւ-պաշտօնեայ:

Գ. Նէնսով — պաշտօնեայ:

Տօքթ. Վասիլ Իվանով — մայրաքաղաքի առաջնակարգ բժիշկներէն մին:

Զինիշէվ — փաստաբան:

Կէօրկի Զօրպարով — փաստաբան:

Սքաս Մուկէթարով — Վասիլ Մուկէթարովի եղբայրը:

Գօսթա Եանքով — զինւորական շտապի պահեստի հազարապետ:

Իվան Մինքով, պահեստի սպայ:

Տ. Զինկուով, բանւոր, սպաննուած՝ իր տանը մէջ:

Գօնէյքով — պահեստի փոխ-գընդապետ, Գօսթա Եանքովի հետ միասին սպաննուած իր տանը մէջ Սօֆիայի կեդրոնը: Տունը այրած են:

Կրիկօրի Գուզմանով — ժուրնալիստ:

Կէօ Մրլէվ — բանաստեղծ ե. գրաչէտ, մահափորձէն յետոյ Զանգլիական աշխատաւորական կուսակցութեան Սօֆիա զրկած պատուիրակութեան թարգման է եղած եւ առաջնորդը միաժամանակ՝ որուն համար սպաննուած է:

Իվան Կանչէվ, ժուրնալիստ:

Կէօրկի Վասիլէվ, գործաւոր:

Սալչօ Վասիլէվ — ատաղձագործ:

Մարքօ Տիմիթրով — վաճառական

Գօէն — փաստաբան եւ ժուրնալիստ:

Մարքօ Մօրից — պանքէր:

ԴՍՍԹԱ ՆԱՆԻՐՈՎ,
Պուկար կոմկուսի կեմս.
կօմի. անդամ, սպաննուած
Եկեղեցիի դէպքէն
վերջ

Թէմէլքօ Նէնքով — հանքագործ, նախկին երեսփոխան, հանքագործներու միութեան նախկին ղեկավար:

Նիքօլա Կրամօվսքի — պաշտօնեայ

Զինսով եւ իր կինը գիշեր մը իրենց տնէն դուրս հանուած եւ սպաննուած են:

Սպաննուած եւ խեղդուած են 7-ը սպաններ, որոնց դիակները փողոց են նետուած: Ասոնց մէջ կը գտնուին հազարապետ Միլանօվ, սպայ Գրօքնէվ եւ իր կինը, սպայ Պէլէվ եւայլն:

Օրէնսիյէ-Սօֆիայի ճամբուն վրայ սպաննուած են 26 հոգի, որոնցմէ 12-ը երիտասարդ կոմունիստներու կազմակերպութեան անդամ:

Ինքիմանի մէջ զազան սյին տանջանքներէ վերջ 22 հոգ սպաննուած են:

Պէշօլօ (Ֆիլիպէ-Սօֆիա երկաթուղագծին վրայ) մասնաւոր վակօնով մը կայարան են բերուած 26 հոգի եւ այնտեղ սպաննուած: Ասոնց սէջ գտնուած է նաեւ ամբողջ ընտանիք մը — հայր մայր եւ զաւակներ:

Սաւաֆօվ քաղաքի ճամբուն վրայ սպաննուած են 6 հոգի

Տուբնիցա քաղաքէն 9 հոգի Սօֆիա բերուած եւ սպաննուած են:

Վառնա, սպաննուած են 8 նաւաստիներ եւ չորս աշխատաւորներ:

Սլաթինա գիւղը (Գարշօյօյի գաւառ) դպրոցին շէնքին մէջ բանտարկած եւ գիշերը քը-

ԻՎԱՆ ՄԻՆԻՐՈՎ

Կոմկուսի անդամ, սպաննուած
Եկեղեցիի դէպքէն
վերջ

նացած ժամանակնին դրսէն վրանին յարձակած են ռուսներով :
նպաննած են Գռնչո, Միթով, թաղապետական խորհուրդի նախ-
կին անդամ, Հրիստո Կեօրկիէշ դպրոցական խորհուրդի նախկին
ատենապետ եւայլն:

Շումէն, Տօթք. Միհաիլով-փաստաբան:

Շումէն, Կեօրկիէշ-փաստաբան:

Յանգօվի աւագակախմբի կողմէ աւերուած տունը .
որուն մէջ պահուած են Յանգօվ եւ Միհօվ

Շումէն, Գալըբով—վաճառական երեքն ալ հողագործական-
ներ:

Կէնօ Բիսքով—նկարիչ: Շումէնի մէջ 500 դատապարտեալ-
ներ կան, որոնցմէ 135ը մահապատիժի ենդակայ:

Տուբնիցա, Լէշանսքի հաշմանդամներու միութեան քար-
տուղար:

Թրըն, Ստէֆան Տէնչէվ—հաշմանդամներու միութեան փոխ

ատենապետ եւ կազմակերպութեան վերի մարմնի անդամ:
Իհիթման, Կ. Միլչէվ—հաշմանդամներու միութեան ատե-
նապետ:

Վառնա, Վէլիքօ Գօսթով եւ ուրիշ երկու անձեր փողոցը
սպաննուած:

Պուհովօ գիւղին մէջ (Հասքօյոյի գաւառ), Կեօրկի Բէթրով-
դաշտը սպաննուած:

Լօվէչ, Պ. Պաշէվ եւ Թ. Գացարով—բանտին մէջ սպաննուած:
Կապրովօ, Իվան Տիմօվ, Ն. Մինչէվ, Կ. Փօփով—տանը մէջ ըս-
պաննուած, ուրիշ 4 հոգի նոյնպէս:

Կապրովօ, Բաշէվ-ռուսացի, բանտին մէջ սպաննուած, իսկ
Վլատիմիր Բալլով բանտին մէջ նետուած ու մեռած:

Սօֆիա, մեծ չարչարանքներու հետեւանքով 4 երիտասարդ-
ներ հանր. ապահովութեան շէնքի վերի յարկէն վար կը նետուին
ու կը մեռնին:

Թըրնօվօ, Սթէֆան Նէտքով-ձերբակալուած ու սպաննուած:

Մահալա գիւղ, Թ. Անկէլով սպաննուած:

Յիլիպէ, Ս. Ակով—բանտին մէջ սպաննուած, 6 հոգի ալ
կռուի ընթացքին սպաննուած են:

Սիլվէն, Ս. Տիմիթրով. Թ. Սմօքով, Բ. Սթօնէվ եւ ուրիշ 8
հոգի:

Սթաքէվցի գիւղը Կրիկօրի Արսով սպաննուած, Տ. Պօնէվ եւ
Կրիկօրով վիրաւորուած:

Հասքօվօ, Աս. Զէմշիքով հանրային ապահովութեան շէն-
քէն նետուած ու մեռած: Իսկ Ժ. Տէաքով եւ Վ. Բալլով ձերբա-
կալուած եւ սպաննուած:

Գէլիֆարէվօ, Կ. Սքրափիլիէվ—թաղապետութեան շէնքին մէջ
սպաննուած:

Կապրիլովոյի մէջ սպաննուած են 9 հոգի:

Պրաքիկովոյի մէջ սպաննուած են Պ. Բաթրիչէվ եւ Կ. Ըս-
տաքով:

Գէմէքլարի մէջ, Իվան Միթրէվ ողջ ողջ ջրհոր մը նետուած:
Իհիման, սպաննուած են 4 քաղաքական հրոսակներ:

Գարնօպաթ, Թ. Տէաքով եւ Հրիսթօ Թօտօրով ձերբա-
կալուած են եւ զնդակահարուած:

Պրէզովօ գիւղ, Կ. Վլատիմիրով - սպաննուած:

Սվէթի Վրաչ Ն. Լազարով եւ ուրիշ մը սպաննուած:

Կօլաք գիւղ (Թաթար-Բազարճըզի գաւառ) կոռի ընթացքին
6 հոգի սպաննուած:

Պիւնօս գիւղ, քանի մը հոգի ձերբակալուած են եւ Նօւրա
Ջակօրա տարուելու միջոցին սպաննուած:

Մէշտրա, սպաննուած 2 Թօտօրով:

Գրէմէն գիւղ, Հրիսթօ Մարքով

Քըբէնէն գիւղ, Իվան Գօժուհարով:

Սիւվէն Մայիս 13-ին կայարանին մօտ 13 հոգի սպաննու-
ած են:

Շիբքովօ գիւղ Կ. Մինքով:

Շուսէն, Կ. Իլիէվ - ֆիզիքական անտանելի տանջանքներու
տակ անձնասպան եղած է:

Կ. Օրէհովիցա նոյնպէս, տանջանքներու հետեւանքով ապա-
կիով կոկորդը կտրած ու մեռած է բանտարկեալներէն մէկը:

Րատօմիր, Կ. Հրիսթօւ-ուսուցիչ, սպաննուած:

Պթարա-Ջակօրա, Աթ. Կէնչէվ-ուսուցիչ եւ Իվան Րատէվ-
երկաթուղային պաշտօնեայ սպաննուած:

Ջօպանտէրէ Կիւո, Եանքօ Անտօնով սպաննուած:

Դաղանլըզ, Ն. Չէշմէճէվ բանտին մէջ սպաննուած:

Գուզլէն գիւղ, Իվան Դարաճօվ սպաննուած, իսկ Ա. Մարցօվ

Մ. Բէթթօվ անյայտացած:

Տ. Վասիլիցա, Աթ. Կէնչէվ սպաննուած:

Եանքովօ գիւղ սպաննուած է գիւղին ուսուցիչը՝ Ա. Տիմիթ-
թով:

Ալիվէնի մօտ սպաննուած են Տինքօ Փօփէ, Բ. Տիշլիէվ,

Սիւվիով եւ Ս. Սթէֆանով:

Բանակիրիշտէ, Ն. Կէնչէվ- հողագործական երեսփոխան
սպաննուած:

Հասթօօ, Միթի Կանչէվի քաղաքական, հրոսախմբի կոռի
ընթացքին 9-ը հոգի սպաննուած, իսկ թշնամիներէն 3 զինուոր
վիրաւորուած են, վիրաւորուած են նաեւ սպայ մը եւ երկու
ֆաշիստներ:

Օրհանիէի մօտ սպաննուած է Բ. Բէթթօվ:

Թըրնօօ, Ն. Կապրօվսքի-յայտնի հասարակական գործիչ,
սօցիալիստական (ապա կոմունիստական) կուսակցութեան հիմնա-
դիրներէն, փաստաբան, իր տանը մէջ սպաննուած:

Պէլօկրատչիքի մօտ սպաննուած է Հրիսթօ Եանչէվ:

Թէքիա գիւղ, Իվան Չէնկիսով եւ Կ. Տիմօվ սպաննուած:

Սվիշտով, Մ. Վասիլէվ փաստաբան, հիւանդանոցին մէջ
սպաննուած:

Այս սարսափի օրերուն սպաննուեցան նաեւ ֆէտէրալիստ
մակեդոնացի յեղափոխականներէն շատերը, որոնցմէ մէկ մասին
միայն անունները կուտանք ստորեւ:

Մ. Մաւօրօվ օր ցերեկով «Էդգարն Եօսի» փողոցի վը-
րայ գտնուող իր տնէն առնուած է եւ երկու օր վերջ դիակը նետ-
ուած է թագաւորական պալատէն 20 քայլ հեռաւորութեան վը-
րայ:

Իվան Սէրաֆիմով, Մ. Եանչէվ-կրթական քննիչ, Ան. Ան-
տօնով, Գ. Բէթթօվ, Ն. Ալիօքով, Հ. Տիլէվ եղբարք, Բ. Գարա-
նով եւ Ն. Ննկէլով, նախ վայրագօրէն ծեծուած են, ոտքերնին
կոտրած եւ ապա սպաննուած:

Նէյրօֆօքի մէջ սպաննուած են մօտաւորապէս 80 հոգի:

Կրատէվօ գիւղին մօտ սպաննուած են 14 հոգի, որոնց մէջ
է նաեւ Թ. Գօմիթով:

Սօֆիայի մէջ սպաննուած է նաեւ Բանչօ Միհայլով, որով-
հետեւ մերժած է բանւորներու եւ գիւղացիներու դէմ իր հրոսա-

խումբը հանել:

Ասեն Տաախալով—յայտնի մակեդոնացի յեղափոխական-ներ՝ Ալեքսանդր Վասիլևի եւ Կ. Աթանասովի տէրօրիստը, ըս-պաննուած է Րատոմիր քաղաքի մէջ:

Սպաննուեցան եւ կ'սպաննուին մակեդոնացի յեղափոխա-կաններ, Եւսեփ Սաւետիւսի եւ Կոցե Տելչեւի բոլոր համա-կիրները:

Վերոյիշեալ սպաննութիւնները կը վերաբերին 925-ի Ապ-րիլ 16-էն մինչեւ Սեպտեմբերի սկիզբի շրջանին եւ կը ներկա-յացնեն փոքրիկ պատկեր մը միայն գործուած անթիւ ոճիրնե-քուն:

16

ԴԺՈՒԱՅԻՆ ՏԱՐԲԵՐ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐ

Դանի մը փաստեր եւս, որոնք աւելի լաւ կերպով կը պատ-կերացնեն այն դժոխքը, որուն մէջ զալարուեցան ու մարդկա-յին ուղեղին համար անըմբռնելի զարհուրանքներու ենթարկուե-ցան հանր. ապահովութեան շէնքերուն մէջ բանտարկուած կո-մունիստները—Պուլկար պրոլետարիատի յառաջապահները:

1.—Դիշեր մը «սեւ սատանան» —այսպէս կը պատմէ ա-կանատես մը — բանտէն դուրս քաշէց Դըրճալըն Սօֆիա բեր-ւած կլիմագիստ մը —Սլավով:

Ժամը մօտաւորապէս 1-ին զինքը «սարսափի սրահը» տարին հարցաքննելու համար: Այնտեղէն նա վերադարձաւ հազիւ ժամը 4-ին: Չեռքերը պղինձէ թելով կապուած էին եւ մասնաւոր գոր-ծիքով մը իրարու մէջ անցուցած ու սեղմած, այնպէս որ տար-օրինակ կերպով ճգմուած էին: Խոստովանութիւններ առնելու հա-մար ամբողջ երեք ժամ՝ չարչարած են զինքը: Չեռքերը բոլորո-վին կապոյտ էին ու աճանաչելի:

Յաջորդ գիշեր ժամը 11-ին նոյն կիմնազիստը կրկին հարցաքննութեան տարուեցաւ: Այս անգամ ժամը երեքին վե-րադարձաւ:

Բեռնատար ինքնաշարժով մը քաղաքէն դուրս՝ գերեզմա-նատան մօտերը տարած էին զինքը, ստիպած, որ գերեզմանը փորէ ու մէջը պառկի, յետոյ՝ վախցնելու նպատակաւ կրակ բա-ցած են իր վրայ: Խոստովանութիւն առնելու այս անարդիւնք

փորձերէն վերջ, նոյն ինքնաշարժով կը վերադարձնեն զինքը:

Երրորդ գիշերը Սլավով նորէն դուրս հանուեցաւ եւ այս անգամ չի վերադարձաւ: Խօսեցնել տալու, գաղտնիքներ կորդելու համար, մարմինէն մսի կտորներ են կտրած, երբ այս միջոցն ալ ու եւ արդիւնք չի տար զինքը կը նետեն շոգիի տաքութիւն տուող հնոցին մէջ ու կ'այրեն»:

2.—Սօֆիայի երիտասարդ կոմունիստներու դատավարութեան առթիւ, ձերբակալուածները զազանային չարչարանքներու ենթար-

Կոմկուսի Սօֆիայի ժողովրդական տունը, որ այժմ վերածուած է համերային ապահովութեան կ'դրոնի:

կուած են: Մերկ վիճակի մէջ քաուչուէ խարադաններով այնքան են ծեծուած, մինչեւ որ մարմիննին բոլորովին կապոյտցած է եւ զգայազերկ ինկած են: Այնուհետեւ մէկ օր դադար կը տրուի, որպէսզի «հանգստանան»: Յաջորդ գիշեր նորէն դուրս կը հանուին: Այս խմբէն երիտասարդի մը մարմինը երեք ժամ շարունակաբար երկաթեայ ձողիկներով կը ծակծկեն, մինչեւ որ նուաղի եւ իյնայ: «Հանգստանալու» համար միջոց տալէ վերջ, յաջորդ գիշեր կը վերսկսին մարզանքները: Եւ այսպէս, այս երիտա-

սարդ կոմունիստը շաբաթ մը շարունակաբար զանազան ձեւի տանջանքներու կ'ենթարկուի: Այս խմբին պատկանող բոլոր երիտասարդները ենթարկուած են նման տանջանքներու: Անոնց մարմինները կապոյտցած են, ձեռքերն ու ոտքերը կոտրտած: Ու մանք խլացած են: Շատեր իրենց ստացած վերքերուն եւ կրած տանջանքներուն հետեւանքով երկար ժամանակ տառապած ու մեռած են:

3.—Երիտասարդ կոմունիստ մը, որ «զէնք պահելու» յանցանքով ամբաստանուած է, առաջին գիշերն իսկ ծեծի տակ կը մեռնի:

Չարչարանքները հետեւեալ կերպով կը կատարուին: Ենթական կը տարուի «սարսափի սրահ», ուր մահաճակալ մը եւ «գործողութեանց գործիքներու» յատուկ սեղան մը կայ: Երեք դահիճներ իրենց ճանկը ինկած զոհին վրայ կը նետուին, նախ կ'ապտակեն, բռնուցքով ու խարազանով կը ծեծեն: Յետոյ կը հրամայեն որ հանուի ու պառկի: Գործողութիւնը կ'սկսի: Ծանր հարուածներ կիջցնեն մերկ մարմինին վրայ: Ոտքէն մինչեւ գլուխ: Ամէն կարգի գործիքներ կը գործածուին, աւելի մեծ ու աւելի խոր ցաւեր պատճառելու համար: Այս գործին մէջ դահիճները կը ջանան զիրար գերազանցել, զոհն աւելի մեծ ճիւղեր խլելով ու աւելի ահաւոր զալարումներու ենթարկելով: Երբ ալ ուժասպառ, մահամերձ կը դառնայ ենթական, քովի սենեակը կը տանին: Միջոց մը կ'սպասեն կրած տանջանքներու հետեւանքով եթէ մեռնի, ծանօթ հնոցը կը նետեն, իսկ եթէ տակաւին ողջ է, զինքը պարկի մը մէջ դնելով, իր ընկերներուն զտնուած սենեակը կը տանին, որպէսզի անոնք ալ տեսնեն:

4. Կիմ'նազիստ Թոսօր Տիմիթրովը (եղբայրը՝ բանւորական յայտնի առաջնորդ Կէօրկի Տիմիթրովի) հետեւեալ կերպով է սպաննուած: Առաջին առթիւ ծեծուած է մարելու աստիճան՝ յետոյ գլուխը մամուլի տակ են դրած եւ ճնշած՝ մինչեւ որ գանկը փշրուի: Միաժամանակ մարմնի ետեւի մասերէն միսեր են

Կտրած: Բզկտուած, փշրուած, անճանաչելի դիակը «Ալեքսանդրի» հիւանդանոցը տարուած է, եկեղեցիի մահափորձի զոհերուն քով, ուր ծնողքը գտած են զինքը ու թաղած:

5.—Աթանաս Սթրաթիէլ—դրամատան պաշտօնեայ, ցերեկը դուրս հանուած է հարցաքննութեան համար եւ սարսափելի տանջանքներու ենթարկուած: Երբ կրկին զայն իր խուցը կը վերադարձնեն, ան երրորդ յարկի պատուհանէն ինքզինքը վար կը նետէ եւ այսպէսով վերջ կուտայ իր կեանքին ու տանջանքներուն:

6.—Մակեդոնիոյ Գուգուշ քաղաքէն երիտասարդ զաղթական մը հրիսթօ անունով, որ . Իւլ—Պունար թաղին մէջ «Սեւ Հրիսթօ» անունով յայտնի է, կը ձերբակալուի, որպէս անիշխանական: Բոլորովին մերկ վիճակի մէջ ան ձեռնուած է քառուորէ խարազաններով: Զեռքերուն կը զարնեն, երկաթաթել գործիքներով եւ փայտերով դէմքը կը հարուածեն, ինչպէս նաեւ քիթն ու ականջները մինչեւ որ բոլորովին այլանդակուի ու անճանաչելի դառնայ: Նոյն գիշեր ժամը մօտաւորապէս 12-ին բեռնատար ինքնաշարժով քաղաքէն դուրս կը հանեն ու կը պարտադրեն, որ գերեզմանը փորէ: Յետոյ, կը վերադարձնեն բանտ: Յաջորդ գիշեր ուրիշ ընկերոջ մը հետ կրկին դուրս կը հանեն եւ երկուքը միասին կ'սպաննեն:

7.—Սամուէլ Գօէն—թաղապետական խորհրդի անդամ եւ հրեայ աշխատաւորներու առաջնորդ, Ապրիլ 17-ին իր տան առջեւ ձերբակալուած է: Հանրային ապահովութեան երեք գործակալներ զինքը քաղաքէն դուրս հանելով գերեզմանը փորել կ'ուտան: Այդ պահուն ոստիկան մը կը հասնի եւ կը տեղեկացնէ, որ սպաննութիւնը յետաձգուած է, նկատի ունենալով, որ կարող են արժէքաւոր գաղտնիքներու տեղեկանալ անոր միջոցաւ: Կը վերադարձնեն: Քանի մը շաբաթ վերջը, մակեդոնական յայտնի

յեղափոխական Թօօօր Բանիցայի (1) ազգականներէն մէկուն հետ դուրս կը քաշեն եւ երկուքը միասին կ'սպաննեն:

8.—Մանտօլ—ձերբակալուած է Ապրիլ 17-ին: Մայիսի 1-իցքը զինքը օթիւնօլ դպրոցէն դուրս հանելով կը տանին հանրային ապահովութեան շէնքը, ուր կ'ենթարկեն դժոխային բոլոր սարսափներուն: Կ'առաջնորդեն «Իարսափի սրահ» եւ աթոռի մը կը կսպեն: Դահլճը կը տեղաւորուի անոր մօտ եւ գործողութիւնը կ'սկսի: Մարմնոյն զանազան մասերէն կտորներ կը կտրէ: Կը կտրէ սկանջները, քիթը, սեռային գործարանները: Սմենէն վերջ աչքերը կը փորէ: Այս կերպով մեռցնելէ վերջ, դիակը հնոցը կը նետուի:

9.—Երկու մակեդոնացիներու փուռերուն մէջ եւ հանրային ապահովութեան շէնքի հնոցին սէջ, որոնք գործած են Մայիսին, ճունիսին, Յուլիսին, սոսկալի տանջանքներէ վերջ, ի միջի այլոց այրուած են նաեւ Եօսիֆ Հէրպսթ, Գիրիլ Բավլօվ եւ Բէթր Նանէվ—հողագործական նախկին նախարարներ: Իվան Կանչէֆ—ժուլնալիստ, Միքօ Բէթրօվ—հողագործական միութեան քարտուղար՝ եւ ուրիշ շատ-շատեր, որոնց անունները մինչեւ այսօր անյայտ կը մնան:

Այս բոլոր դիւային միջոցները չի կարողացան սակայն հանգրուանել պուլկար պուրժուազին, «կարմիր վտանգէն» ազատած ըլլալու վստահութեամբ: Սանձարձակօրէն թէեւ սպաննեցին, մորթեցին, խողխողեցին, աւերեցին քանդեցին, բայց այդ աւերներուն տակ իսկ անոնք կ'զգան ներկայութիւնը ուժի մը, որու արմատները շատ խոր են եւ լայնօրէն ճիւղաւորուած ժողովրդական բոլոր խաւերուն մէջ:

Այդ ուժը կոմկունն է, որը այսօր առելի վստահաւոր է պաշկար պուրժուազիին համար, քան երեկ:

(1) Թօօօր Բանիցայ մակեդոնական շարժման կարկառուն դիմադրողն է, Ֆեհրաբաշ, որ Վիեննայի մէջ սպաննուեցաւ ափսոսմիտ եղանակով: Մեկնա Գարեհիկյա ուղագործութիւնի մեռելով:

մահուան ցաւատանջ զարարումներու խելո՞ւ արտայայտութիւն
ներն են:

Ի զու՛ր: Հրէշային բոլոր այս միջոցները անզօր են: Կո-
մունիզմը պիտի իրականանայ:

Երեք տասնեակ տարիներ սօցիալիստական դաստիարա-
կութեամբ սնուած Պուլկար պրոլետարիատը՝ այսօր ալ ամուր
կանգնած է իր դիրքերուն վրայ: Ազատութեան փշոտ ճանա-
պարհին վրայ թէև նա անփոխարինելի կորուստներ տուաւ,
սակայն պայքարը չի դադրեցաւ: Նոր երիտասարդ ուժեր եկան
միանալու պրոլետարիատի յատկապէս գնդին, կոմկուսին:

Յեղափոխական ողով սնած, մարքսիստական առողջ դաս-
տիարակութիւն ստացած և համամարդկային բարձր գաղափար-
ներով տոգորուած գիտակից բան ուրութիւնը, փոխանցման այս
շրջանին պատրաստ է զոհարելու իւր, յանուն կոմունիստական հո-
սարակարգի իրականացման:

Պուրժուազին այլևս ո՛չ բարոյական գետին ունի և ո՛չ ալ
գոյութեան հիմք: Պրոլետարիատը՝ վերջին վճռական հարուա-
ծով մը պիտի խորտակէ պուրժուական հասարակարգի խարխուլ
շէնքը և պիտի հաստատէ հաւասարութեան, եղբայրութեան և
ազատութեան իրաւակարգը:

Այսօրուայ մութ ու մոռյլ հորիզոնին վրայ կենդանի գոյ-
ներով արդէն կ'ուրուագծուի ծագումը՝ կարմիր արշալոյսին:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Զօն	3
Երկու խօսք	5

Ա. Մ Ա Ս

1. — Յունիսեան յեղաշրջումը	13
2. — Յեղաշրջումին յաջորդող զէպքեր	15

Բ. Մ Ա Ս

3. — Սեպտեմբերեան ապստամբութիւնը	21
4. — Արիւնդի խժովութիւններ Ֆիլիպէի մէջ	25
5. — Սարամաչի սպանդանոցը	32
6. — Սարսափի զիշերներ Ֆէրտինանտի մէջ	37
7. — Թաղում	40
8. — Պուրժուական մամուլը սեպտ. զէպքերու մասին	44
9. — Լերդիում Հրատարակութիւններ	50
10. — Երևութիւններու սպաննութիւններ	54
11. — Շարք մը զէպքեր յունուար. մարտի ընթացքին	60

Գ. Մ Ա Ս

12. — Երկու փաստաթուղթեր	72
13. — Պայթումը Սօֆիայի եկեղեցիին մէջ	79
14. — Սպաննուածներու մէկ տնկատար անուանացանկը	86
15. — Զարդը կը շարունակուի	90
16. — Դժոխային տարբեր պատկերներ	101
Վերջաբան	107

Էջ	սող	սպուած է	կարդալ
5	6	Երկչոտ	Երկչոտը
6	1	անալով	Նաեալով
6	31	անթացք	ընթացքին
8	2	զիտէ	զիտէ
15	3	յառաջացուած	յառաջացուց
16	20	Թըրովօ	Թըրնովօ
17	21	վախցնելու	վախցնելու համար
22	31	նախանորական	նախանորական
23	6	ծրագրուած	ծրագրուած
23	12	կառավարակրական	կառավարական
26	12	Ջաթով	Ջաթով
32	18	Բէշէրան	Բէշթէրան
34	16	կապուած են	կապուած են և
35	13	աբելի	կարելի
38	17	սահուան	մահուան
39	8	սէկ	մէկ
47	11	առիթէն	առիթիւ
47	12	առիթիւ	առիթէն
52	27	Ջաշիտթա	Ջաշտիթա
55	5	գիւղացիակա	գիւղացիական
55	6	անդուզն	յանդուզն
62	18	Սօթիա	Սօթաի
65	4	Գօյէ	Գօյէվ
66	7	տունէն	տունէն
68	16	ըլլան	ըլլայ ան
70	31	կաղմակերպած	կաղմակերպած
72	23	զգուշացում	զգուշացում
81	23	ստեղծուէն	ստեղծուէին
91	4	ուսանողներ	ուսանողներին
95	12	հող	հողի

Հայաստանի Ազգային գրադարան

NL0428910

17492